

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav archivnictví a pomocných věd historických

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

PAVEL HOLUB

**LIBER PRAVITATIS HAERETICORUM
Z HUMPOLECKÉ FARNOSTI
Z 50. AŽ 80. LET 18. STOLETÍ**

VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. Lenka Martínková, Ph.D.

ČESKÉ BUDĚJOVICE 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Humpolci 31. července 2008

.....

Děkuji vedoucí práce Mgr. Lence Martínkové, Ph.D. za cenné připomínky a metodické vedení bakalářské práce.

Liber pravitatis haereticorum z humpolecké farnosti z 50. až 80. let 18. století

Anotace

Cílem bakalářské práce s titulem *Liber pravitatis haereticorum z humpolecké farnosti z 50. až 80. let 18. století* je zpracování knihy výsledků tajných nekatolíků dochované ve fondu Děkanického úřadu Humpolec do ediční podoby za užití transliterace. Součástí edice je doprovodný aparát s úvodní statí, v níž jsem pojednal o knize z diplomaticko-správního pohledu.

Členění práce odpovídá zadání tohoto projektu. Studie předchází vlastní edici knihy, která je z formálních důvodů zařazena do přílohové části. Studie je rozdělena do dvou kapitol. První kapitola pojednává o diplomaticko-správních souvislostech farních úřadů v 18. století. Díky rozboru dochovaných knih a spisů ve fondu Děkanického úřadu Humpolec jsem se pokusil zařadit *Liber pravitatis haereticorum* do širšího spektra písemností uložených dnes v tomto fondu v Moravském zemském archivu Brno – Státním okresním archivu Pelhřimov.

Druhá kapitola se zabývá diplomaticko- správním zhodnocením *Liber pravitatis haereticorum*. Struktura této kapitoly vychází ze tří diplomatických metodologických postupů. Na základě využití dalšího materiálu a dalších metod (induktivní a zčásti také komparativní) je možné konstatovat, že humpolecká kniha napravených heretiků je originálem úřední knihy určené pro vnitřní potřebu úřadu. Písař knihy využil pro některé zápisy vlastní farní spisovnu a zčásti některé formuláře do knihy opsal z matričních knih.

Díky diplomatické a správně-historické analýze se podařilo objasnit vznik a vývoj formulářů i samotné knihy *Liber pravitatis haereticorum z humpolecké farnosti* spolu s jejím původním určením.

Liber pravitatis haereticorum from Parish of Humpolec from the 50th to 80th of 18th century

Summary

The aim of the thesis of title Liber pravitatis Haereticorum from Parish of Humpolec from the 50th to 80th of 18 century is processing of Liber Pravivatis Haereticorum from the collection of Dean's Office in the publishing form for the use of the transliteration. The edition is accompanied by the apparatus with the initial article in which I have with the book from the view of the diplomatical-administrative perspective.

The breakdown of this work is in line with the assignment of the project. The series are preceded by the study and because of the formal reasons, they are included in attachments. The study is divided into two chapters. The first chapter deals with the diplomatic-administrative contexts of the Parochial Offices in the 18th century. Through analysis of books and documents preserved in the Fund of Dean's Office. I have tried to include Liber Pravivatis haereticorum into the wide spectrum of the documents currently stored in the State District Archives in Pelhřimov.

The second chapter deals directly with the book Liber Pravivatis haereticorum. The structure of this chapter is based on three diplomatic methodological views. On the basis of the use of the further material and the other methods (inductive and partly also comparative) can be noted that Humpolec book of the rectificated heretics is the original of the books intended for the internal use by the Authority. The writer have recoured Parish of the Register Office for some registration and partly some of the forms he have copied from the born and dead registers into this book.

Through diplomatic and administrative-historical analysis has been managed to clarify the origin and the evolution of the forms, and the book Liber Pravivatis Haereticorum itself from the Parish of Humpolec, together with its original purpose.

Obsah

Anotace	4
Summary	5
Obsah.....	6
1. Úvod	7
2. Dosavadní výzkum církevní diplomatiky u nás, metody využité při zkoumání Liber pravitatis	8
3. Obecné informace o farních úřadech s důrazem na Děkanství Humpolec	11
3.1. Obecný rozbor správního vývoje farních úřadů s rozčleněním jejich agendy.....	11
3.2. Historické souvislosti vzniku pramene	13
3.3. Písemná agenda jednotlivých správních oblastí v odraze Děkanství Humpolec a jeho archivního fondu	17
3.4. Agenda pravitatis haereticorum ve fondech farních úřadů s důrazem na písemnosti Děkanství Humpolec	20
4. Liber pravitatis haereticorum a její rozbor	25
4.1. Genetická část	25
4.2. Analytická část.....	28
4.3. Systematická část	36
5. Závěr	39
PŘÍLOHA.....	41
Seznam příloh:.....	47
Seznam pramenů a literatury	48

1. Úvod

Diplomatika nabízí mnoho různých přístupů a velké množství metod pro práci s archivními prameny úředního původu. Hlavně v případě novověkého materiálu, jehož je v archivech dnes uložena většina, je možné pracovat mnoha způsoby, různými postupy a docházet tak často k velmi zajímavým výsledkům. Proto tedy bývá diplomatika označována jako královna pomocných věd historických.

Tuto disciplínu jsem si vzal na pomoc při práci na ojedinělém, ale také značně komplikovaném latinsko-česky psaném dokumentu, s nímž jsem se seznámil během přípravy bakalářské práce z oboru historie o tajných nekatolících v Humpolci ve druhé polovině 18. století. Jde o knihu tajných či napravených nekatolíků z humpolecké farnosti označovanou jako *Liber pravitatis haereticorum*. Tento pramen vznikl v prostředí katolické církevní správy města Humpolce a za zvláštní situace na konci předtoleranční a na počátku toleranční doby. Sama kniha sice neohromuje svým rozsahem, ale pokládá badateli mnoho otázek. Proč vznikla? A kdy přesně? Kdo byl jejím autorem? Jaký účel plnila? Je dochována celá anebo jen zčásti?

Tyto otázky lze nejnázve zodpovědět při vnoření se do dané problematiky při přípravě kritického edičního zpracování pramene. Po dohodě s vedoucí práce jsem se tedy rozhodl přikročit k přípravě edice tohoto zajímavého a informačně bohatého textu, aby jeho hodnotu a historický význam mohli využít i ostatní badatelé. Bylo však nutné, abych k diplomatice přibral na pomoc vědu z jejích urozených příbuzných, ať již šlo o kodikologii, paleografii, klasickou filologii, ale také filigranologii a správní historii. Teprve poté mi humpolecká *Liber pravitatis haereticorum* začala pomalu a neochotně vydávat některá ze svých četných tajemství.

2. Dosavadní výzkum církevní diplomatiky u nás, metody využitě při zkoumání Liber pravitatis

Novověká církevní diplomatika u nás zatím nepatří k příliš vyhledávaným badatelským a vědeckým tématům. Zatímco středověkým písemnostem církevní provenience se věnuje náležitá pozornost již od vzniku této vědy v 17. století, novověkým písemnostem zmíněné provenience je poskytována menší pozornost.¹ Mohou o tom svědčit i příspěvky přednesené na konferenci věnované církevní správě a jejím písemnostem, která se uskutečnila v Praze v roce 2000. V jejím rámci byla věnována největší část studií právě středověkému období.²

Literatura zabývající se studiem novověkých dokumentů uložených ve fondech far a vikariátů také není příliš bohatá. Jednou z prvních studií na toto téma byla starší práce Augustina Neumanna o mladším církevním archivnictví a knihovnictví v Čechách a na Moravě,³ a dále příspěvky Ivana Kršky⁴ a Vladimíra Spáčila⁵ zaměřené především na rozbor písemností pro pořádání a inventarizaci fondů. Na jejich příspěvky navázal Jiří Sochr studií o pořádání farních úřadů z oblasti východních Čech.⁶ Obdobnou problematikou pro oblast jihovýchodních Čech se zabývala na příklad Lenka Martínková.⁷

Z prací pojatých ryze diplomaticky je nutné upozornit na moderní monografii Tomáše Baletky o kanceláři olomouckého biskupa Thurza na přelomu 15. a 16. století,⁸ s ohledem na

¹ Výjimku tvoří pouze ediční zpracování některých důležitých dokumentů církevní provenience, jako byly na příklad zповědні seznamy do poloviny 18. století nebo soupisy poddaných podle víry a pod.

² Jan Edl, *Konference o církevní správě a jejích písemnostech*, Archivní časopis 51, 2001, s. 115-116.

³ Augustin Alois Neumann, *Příspěvky k mladšímu církevnímu archivnictví a knihovnictví v Čechách a na Moravě (1500-1836)*, Olomouc 1939.

⁴ Ivan Krška, *Pořádání písemností římskokatolických farních úřadů*, Severomoravské archivy, 1960, č. 4, s. 1-7.

⁵ Vladimír Spáčil, *K otázce pořádání a inventarizace římskokatolických farních archivů z oblasti olomoucké diecéze*, AČ 13, 1963, s. 76-81.

⁶ Jiří Sochr, *Pořádání a inventarizace římskokatolických farních archivů*, AČ 12, 1962, s. 19-25.

⁷ Lenka Martínková, *Archivy far a vikariátů na Pelhřimovsku (Několik poznámek k jejich písemnostem na Pelhřimovsku od pobělohorské doby do počátku 20. století)*, AČ 55, 2005, s. 89-116.

⁸ Tomáš Baletka, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497-1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*, SAP 54, 2004, č. 1, s. 3-237.

české prostředí pak na studie Karla Beránka a Eduarda Maura o církevních dokumentech. V souvislosti s Karlem Beránkem je nutné zmínit zejména jeho stať o církevní správě a jejích písemnostech vzniklých po roce 1526.⁹ Církevním písemnostem v novověkém období se věnoval rovněž Eduard Maur v rámci rozboru dokumentů této provenience pro historickodemografické výzkumy.¹⁰ Náznaky rozboru některých dokumentů lze nalézt také v práci Rudolfa Zuberu o moravské církvi v 18. století.¹¹ Zde se ovšem autor omezil především na historické zhodnocení vývoje církevní správy na Moravě, kdežto vlastnímu diplomatickému rozboru písemností se věnoval spíše okrajově.

Z prací vznikajících od devadesátých let 20. století do současnosti je nutné upozornit ve vztahu k církevním písemnostem na příklad na studie Marie Ryantové¹² a Zdeňky Kokoškové,¹³ zabývající se testamenty kněžstva z konce 17. a počátku 18. století. Rozboru české vizitační agendy ze 17. století se věnovala Veronika Semerádová.¹⁴ Agendou pražské arcibiskupské konzistoře se zabývala Stanislava Jílková.¹⁵ Její sonda do jednoho konkrétního úředního roku zachycuje písemnosti pražské konzistoře v roce 1784, dva roky po převedení Čáslavského kraje a tedy i humpolecké farnosti pod královéhradeckou konzistoř.

Přímo dokumenty, jejichž původcem nebo příjemcem byli duchovní, se zabývala Lenka Martínková ve svých dvou článcích, a to v Archivním časopise ve studii o písemnostech

⁹ Karel Beránek, Církevní správa a její písemnosti po r. 1526, Česká diplomatika do r. 1848, Praha 1971, s. 268-278.

¹⁰ Eduard Maur, Základy historické demografie, Praha 1978, s. 52-62.

¹¹ Rudolf Zuber, Osudy moravské církve v 18. století (1695-1777), Olomouc 1987. R. Zuber, Osudy moravské církve v 18. století II, Olomouc 2003.

¹² Např. Marie Ryantová, Normativní vymezení procesu vyřizování pozůstalostí světských duchovních a písemností s ním spojených v 17. a v první třetině 18. století, in: Ivan Hlaváček (ed.), Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 421-430.

¹³ Např. Zdeňka Kokošková – Marie Ryantová, Sociální a kulturní úroveň nižšího kléru ve druhé polovině 17. a v prvních desetiletích 18. století. In: Pražské arcibiskupství 1344-1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi. Praha 1994, s. 150-163.

¹⁴ Veronika Semerádová: Vizitační písemnosti Čech 17. a 18. Století. Farní kostely a klérus pražské arcidiecéze v letech 1623-1694. SAP 47, 1997, s. 125-202.

¹⁵ Stanislava Jílková, Pražská arcibiskupská konzistoř a její běžná agenda v roce 1784. Příspěvek k církevní správě novověku), SAP 51, 2001, s. 359-394.

farních a vikariátních úřadů z oblasti Pelhřimovska,¹⁶ a tématem nekatolíků a dokumentů vzniklých v souvislosti s jejich vyhledáváním a evidencí ve svém článku, který je přepracovanou podobou jejího příspěvku na konferenci v Poděbradech.¹⁷ V něm se autorce podařilo podchytit písemnosti tzv. *agendy pravitatis haereticorum* (napravených kacířů) z oblasti Pelhřimovska v obecném rámci vývoje. Tato bakalářská práce proto navazuje na její posledně uvedený příspěvek a zabývá se jedním z typů dokumentů (knihou *Liber pravitatis haereticorum*) uvedených v tomto příspěvku. Na tuto agendu však jako první upozornil už koncem 19. století Antonín Podlaha.¹⁸ Využití fondů vikariátních úřadů při podobně zaměřeném bádání se věnoval také Michal Řezníček.¹⁹

V příspěvku Lenky Martínkové o *agendě pravitatis haereticorum* využila autorka především Meisnerova genetického pojetí diplomatiky.²⁰ Proto jsem se rozhodl využít tohoto přístupu i ke studiu humpolecké *Liber pravitatis haereticorum*. Tomuto pojetí odpovídá i rozdělení druhé kapitoly této práce. Vznik dokumentu jsem se pokusil objasnit na základě využití genetické metody. V analytické části se pokouším o rozbor jednotlivých formulářů. Díky srovnávací metodě se podařilo v systematické části studie odhalit styl formulářů, který vycházel z původních výtahů o výsleších tajných nekatolíků, jejichž podobu zčásti určoval jarní patent pražského arcibiskupství z roku 1733. Vedle zmíněných metod bylo využito také induktivního přístupu, a to zejména při srovnávání písmašských rukou vyskytujících se v *Liber pravitatis haereticorum*.

¹⁶ Srov. pozn. č. 7.

¹⁷ Lenka Martínková, *Agenda pravitatis haereticorum z jihovýchodních Čech jako pramen pro studium tajného nekatolictví v 18. století*, in: Zdeněk R. Nešpor (ed.), *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007, s. 32-50.

¹⁸ Antonín Podlaha: *Úřední jednání konsistoře pražské v příčině jinověrců v Čechách v letech 1730-1747*. SHK (= Sborník historického kroužku), sešit 6, 1897, s. 83-114.

¹⁹ Michal Řezníček, *Možnosti využití fondů vikariátních úřadů v bádání o nekatolických doby předtoleranční a toleranční (na příkladu fondu Vikariátní úřad Nymburk)*, in: Z. R. Nešpor (ed.), *Čeští nekatolíci*, s. 19-25.

²⁰ Heinrich Otto Meisner, *Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit*, 2. Auflage, Leipzig 1950; Týž, *Archivalienkunde vom 16. Jahrhundert bis 1918*, Leipzig-Göttingen 1969.

3. Obecné informace o farních úřadech s důrazem na Děkaný úřad Humpolec

3.1. Obecný rozbor správního vývoje farních úřadů s rozčleněním jejich agendy

Podoba církevní správy má své kořeny již ve středověku. Její vývoj byl v našich zemích přerušován husitskými válkami a následujícím obdobím 15. a 16. století. Toto narušení vývoje církevní správy skončilo v raně pobělohorském období. Období rekatolizace je spojeno s obnovou a konsolidací far obsazených do té doby utrakvistickými kněžími. V období rekatolizace došlo v první fázi ke změnám v počtu farností. Další vlna následovala v období josefinských reforem.²¹ Roku 1782 byla nově organizována síť far v českých zemích. Rozhodujícím kritériem pro vznik nové farnosti, případně lokálie, byl počet obyvatel a vzdálenost od existujícího kostela. Osada musela mít více jak 700 obyvatel a musela být vzdálena nejvýše hodinu chůze od farního kostela.²² Jednotliví duchovní byli zařazeni mezi státní úřednictvo a pobírali příspěvek k platu v podobě tzv. kongruy.²³

Správní funkce farností v 18. a 19. století spočívala v plnění pastorační, školské a hospodářské správní agendy. Duchovní musel vykonávat vlastní církevní správu, dále správu hospodářství příslušného k beneficiu, dohled nad školou a podstatnou složku představovala správní činnost přenesená státem na duchovenstvo. Přesné vymezení agend, které byly ryze církevní a které náležely do oblasti přenesené státem na duchovní, komplikuje ta skutečnost, že stát během 18. a 19. století zasahoval do kompetencí původně církevní správy a také zvyšoval míru úkonů, které duchovní vykonávali pro stát.²⁴ Typickou skupinou reprezentující tento vývoj je matriční agenda. Roku 1784 byly matriky, do té doby ryze církevní evidence, prohlášeny za veřejné listiny a jejich vedení delegoval stát na duchovní.²⁵

²¹ R. Zuber, *Osudy I*, s. 181-204.

²² Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 192.

²³ Zuber, *Osudy I*, s. 183.

²⁴ L. Martínková, *Archivy far a vikariátů na Pelhřimovsku (Několik poznámek k jejich písemnostem na Pelhřimovsku od pobělohorské doby do počátku 20. století)*, *Archivní časopis* 55, 2005, s. 89-116.

²⁵ Jindřich Šebánek – Alexander Húsčava – Zdeněk Fiala, *Československá diplomatika I*, Praha 1965, s. 302; Eduard Maur, *Základy historické demografie*, Praha 1983, s. 52-62.

Vlastní církevní správa spočívala především v činnosti pastorační a kazatelské. V rámci této činnosti vykonávali duchovní výuku věřících ve věcech víry a mravů. Součástí katechezí se stala v jistém smyslu i výchova „poslušného občana“ státu. Duchovní ve svých katechezích upozorňovali na povinnosti nejen pravověrnosti, ale i na povinnosti pilného hospodaření.²⁶ S katechezemi těsně souvisí i zkoušky z náboženství. Nezanedbatelné místo v rámci této agendy má evidence farníků a s ní související evidence osob jiného vyznání. Právě oblast jinověrečných záležitostí byla jednou z oblastí vzrůstajícího vlivu státu. Tyto snahy mají své počátky v raně pobělohorském období a vrcholí za vlády císaře Karla VI. Jak již bylo zmíněno výše, další oblastí se vzrůstajícím vlivem státu do původně pouze církevní správy, byl zásah státu do matriční agendy. Před rokem 1784 náležela matriční agenda do evidence vzniklé pouze pro církevní potřeby. Církev zde evidovala pokřtěné (a také nepokřtěné), oddané a ty, jimž byla udělena svátost posledního pomazání (tedy zemřelé). S touto správní oblastí souvisí evidence nemanželských dětí, případně udělování dispenzí při sňatku příbuzných osob. Do oblasti výlučně církevní správy náležela personální agenda jednotlivých farností.²⁷

Ze správní agendy, kterou delegoval stát na duchovní, je nutné na prvním místě zmínit agendu vojenskou a berní. V rámci výkonu správy v oblasti vojenství vyhotovovali faráři především soupisy branců. V berní agendě byli duchovní povinni zpracovávat berní fase. Zdravotně-hygienická agenda zahrnovala výkon nařízení vydaných pro ochranu obyvatel před rozšířením nakažlivých nemocí. Jiným typem přenesené pravomoci bylo přenesení povinností z patronátu na faráře v hospodářských záležitostech.

Výkonem uvedené správy ve farnosti byl pověřen její představitel, farář, případně děkan. Ten mohl přijmout a následně musel i vydržovat kaplany či kooperátory. Farář na uprázdněné místo byl nejčastěji dosazen prezentací vhodného kněze laickým patronem. Patronem benefícia byl nejčastěji majitel panství, šlechtic, případně obec královského města. Patronát se snažila šlechta držet pevně v rukou, byť byl často spojen s finančními náklady. Mezi důvody, proč patronát byl tak cenný, lze uvést kromě prestiže také možnost výběru poplatků plynoucích do vrchnostenské pokladny. K obsazení farnosti docházelo na základě konkurzu. Patron navrhl konzistoři několik kandidátů a biskup následně vybral podle svého uvá-

²⁶ R. Zuber, *Osudy I*, s. 211.

²⁷ L. Martínková, *Archivy far*, s. 105.

žení vhodného kandidáta. Ten byl poté uveden na beneficium příslušným vikářem. Faráři vykonávali správu benefícia zpravidla až do smrti. Ze své funkce byli prakticky nesesaditelní.²⁸

V hierarchii církevní správy náleželo několik farností do správního obvodu vikariátu. Vikariáty byly vytvořeny za episkopátu arcibiskupa Arnošta Harracha.²⁹ Názvy vikariátů se měnily podle místa působnosti daného vikáře, kterým byl některý z farářů příslušného obvodu, tedy vikariátu.³⁰ Vikariáty náležely do kompetencí jednotlivých biskupství, případně pražského arcibiskupství. Biskupství v Litoměřicích bylo založeno roku 1655 a v Hradci Králové roku 1664, zatímco Českobudějovická diecéze byla ustanovena až v roce 1785.

3.2. Historické souvislosti vzniku pramene

Původci fondu Děkanského úřadu Humpolec byli jednotliví duchovní správci působící v Humpolci od počátku existence zdejší plebánie. První zprávy o existenci církevní správy v Humpolci spadají do roku 1233,³¹ kdy zde řád německých rytířů založil kapli zasvěcenou sv. Mikuláši a odprodal oblast želivskému klášteru. O samotném farním kostele se hovoří v soupise papežského desátku z roku 1352.³² Správní hierarchií náležela v té době ke kouřimskému arcijáhenství a řečickému děkanátu. V předbělohorském období patřila fara v Humpolci k pražskému arcibiskupství, bechyňskému arcijáhenství a chýnovskému děkanátu.³³ Husitskými válkami započalo období, kdy humpolecké obročí bylo obsazováno kněžskými podobojí. Pobělohorská rekatolizační politika se projevila i ve správě humpoleckého benefícia. K obnovení vlastní katolické farnosti došlo v roce 1625. Druhá polovina 17. století a počátek 18. století jsou spojeny se spory o patronátní právo ke kostelu sv. Mikuláše. Tyto spory

²⁸ R. Zuber, *Osudy* s. 204.

²⁹ František Krásl, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský*, Praha 1886, s. 421-454.

³⁰ O životě ve vikariátech více Martin Zeman, *Farnosti a farní duchovenstvo vikariátu Blatná a Netolice ve světle farářských relací 1676 a 1700 (Příspěvek k dějinám farní správy)*, Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000, České Budějovice 2001, s. 71-96; Pavla Stuchlá, *Prachatický vikariát 1676-1750. Vybrané otázky církevní správy, Prachatický vikariát 1676-1750*.

³¹ Lenka Slavíčková, *Děkanský úřad Humpolec (1656-1957). Inventář*, Pelhřimov 1993, s. 1.

³² *Tamtéž*.

³³ Lenka Slavíčková, *Děkanský úřad Humpolec (1656-1957). Inventář*, Pelhřimov 1993, s. 5.

vedla premonstrátská kanonie v Želivě a vrchnost humpolecko-heráleckého panství. Patronátní právo potvrdila smlouva uzavřená mezi Michalem Achácem von Kirchner a želivským opatem Jeronýmem Hlínou. Za dalšího majitele zdejšího panství, hraběte Maxmiliána z Regalu, došlo k přestavbě kostela i farní budovy v barokním stylu. Stavební úpravy byly dokončeny v letech 1732-1733. Ve čtyřicátých letech 18. století po několikaletém úsilí o vystavění byla v Humpolci postavena kaple sv. Anny. Její stav se však během druhé poloviny 18. století značně zhoršil a za josefinských reforem byla odsvěcena, její inventář rozprodán a samotná stavba byla prodána.³⁴ Ze sakrálních staveb v Humpolci existoval nad městem při cestě do Jihlavy na počátku 18. století také kostel sv. Václava. Jeho duchovní správu ovšem vykonával duchovní z Úsobí, později z Herálce.³⁵ V osmdesátých letech 18. století byla na Zichpili postavena toleranční modlitebna. Na počátku šedesátých let 18. století byla také vybudována židovská synagoga v oblasti tehdejšího Židovského města. V Humpolci žilo v roce 1785 ve 267 domech na 1882 obyvatel, jejichž počet se zvýšil do roku 1792 o 86 domů a 409 obyvatel na 353 domů a 2291 obyvatel.³⁶ V roce 1814 žilo ve městě 2609 křesťanských duší, z nichž 369 osob bylo nekatolického vyznání, tedy přibližně 14 procent obyvatelstva.³⁷

Ve druhé polovině 18. století došlo ve městě k několika požárům. Následkem požáru z roku 1763 byla zničena část domů od fary až po dnešní tzv. Kuchařov spolu s tehdejší vrchnostenským dvorem. Fara samotná byla tohoto požáru uchráněna.³⁸ Nový dvůr byl vystavěn poté za městem. Během druhé poloviny 18. století procházelo, případně setrvalo ve městě několik armád. Povinnost tzv. kvartýru na některých gruntech byla zapsána do pozemkových knih v souvislosti se změnami majitelů gruntů. V období napoleonských válek sloužila humpolecká fara jako sídlo velitele zdejší posádky.

Při hladomoru v Čechách na počátku sedmdesátých let 18. století díky ubytování vojska z komanie hraběte Thuna mělo být zachráněno četné množství humpoleckých obyvatel. Údajně hrabě Thun nechal rozdělovat chléb mezi hladovějící obyvatele města. O přítom-

³⁴ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov (dále MZA Brno – SOkA Pelhřimov), Děkaný úřad Humpolec (dále DÚ Humpolec), inv. č. 1, kniha č. 1.

³⁵ Muzeum dr. Aleše Hrdličky v Humpolci, inv. č. 8.915 – Einige Merkwürdigkeit und Vorfälle, dann Veränderungen auf der Herrschaft Heraletz und Humpoletz.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ MZA Brno – SOkA Pelhřimov, DÚ Humpolec, inv. č. 29-31, kniha č. 29-31.

³⁸ Tamtéž, inv. č. 1, kniha č. 1.

nosti vojska v Humpolci v 18. století víme k roku 1736, 1742, 1747, 1755, 1757 a 1758 a poté v souvislosti s napoleonskými válkami v devadesátých letech. V roce 1760 byli do krypty svatomikulášského kostela pohřbeni dva příslušníci regimentu Anhaltzerbského. Ve druhé polovině 18. století leželo město, jak ukazuje mapa prvního vojenského mapování, na tzv. císařské cestě spojující východní a jižní Čechy, tedy na cestě z tehdejšího Německého (dnes Havlíčkova) Brodu do Pelhřimova.³⁹

Patronem zdejšího benefícia byla humpolecko-herálecká vrchnost. Za duchovní správce byli do Humpolce dosazováni příslušníci premonstrátské kanonie v Želivě, na základě smlouvy uzavřené mezi patronem a klášteřem v roce 1713. K inkorporaci, či spíše přivtělení, mohlo docházet spojením benefícia s církevní institucí, jakou byl klášter, případně kapitula. Mezi inkorporacemi se obecně rozlišovalo několik typů, a to především inkorporace iure minus pleno a inkorporace iure pleno. Inkorporací iure minus pleno se označovalo částečné sloučení benefícia a instituce. V případě Humpolce ovšem bylo užito inkorporace iure pleno, tedy sloučení celkového. Při něm vedla církevní instituce správu přes svého zástupce, který byl ovšem odpovědný také biskupovi.⁴⁰ Tím lze vysvětlit také dochování písemného materiálu ve fondu Premonstráti Želiv, který je uložen ve Státním oblastním archivu Třeboň. Zde jsou uloženy nejstarší materiály k faře v Humpolci z roku 1646. Obsahem velké části písemných dokumentů je řešení poměru mezi patronem a klášteřem v Želivě, případně vlastní inkorporační smlouva a s ní spojené spisy.⁴¹

Humpolecká farnost byla v roce 1885 povýšena na děkanství. Prvním zdejším děkanem se stal dosavadní farář František Jan Nepomuk Bursík.

V pobělohorském období, resp. v polovině 18. století, náleželo humpolecké benefícium po jistý čas do ledečského vikariátu.⁴² Během ledna 1763 byla přičleněna humpolecká farnost pod německobrodský vikariát. Na počátku osmdesátých let 18. století je uváděn světský vikariát s vikářem v Německém Brodě.⁴³ Od roku 1796, kdy vznikl vikariát v Lipnici

³⁹ <http://oldmaps.geolab.cz/>.

⁴⁰ Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí (dvanáctý díl), Praha 1897, heslo: inkorporace, s. 657.

⁴¹ Státní oblastní archiv Třeboň (SOA Třeboň), Premonstráti Želiv, inv. č. 279, karton č. 48-49.

⁴² Doloženo k rokům 1677, 1700, 1713 – Irena Krčilová, Majetkové zajištění beneficií na Pelhřimovsku v 17. a na počátku 18. století, Diplomová práce obhájena na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 1995.

⁴³ Gubernium – viz nekatolíci

nad Sázavou, náležela humpolecká farnost do tohoto svazku. Do obvodu humpolecké farnosti patřilo město Humpolec s farním, později děkanským, kostelem sv. Mikuláše, ves Bystrá, Hněvkovice, Světlice, Čejov, Dubí, Kamenice u Humpolce, Mikulášov, Plačkov a od 80. let 18. století ves Rozkoš a Vilémov.⁴⁴

V letech 1785-1786 se humpolecká farnost spolu s celým Čáslavským krajem stala součástí Královéhradecké diecéze.

Jaký byl vztah Neffzernů k humpoleckým duchovním správcům, nelze říct. Lze se domnívat, že v 80. letech mohly být poměry zhoršeny, když se Konrád Neffzern snažil proti názorům humpoleckého faráře připojit k farnímu obvodu také obec Světlici. Žádná zmínka o humpoleckém duchovním v Prokopových pamětech snad nasvědčuje tomu, že Neffzern nechtěl zanechat pro budoucí paměť žádné zprávy o těchto vztazích.⁴⁵ Vztah Neffzerna k městu a magistrátu je v dosavadní historiografii vážící se k Humpolci reflektován negativně.⁴⁶ Šedesátá léta 18. století jsou spojena se spory humpoleckých měšťanů s vrchností o privilegia. Vyústěním těchto sporů bylo odsouzení sedmi humpoleckých měšťanů do vězení.⁴⁷ Prokopovy paměti uvádějí v souvislosti s městem Humpolcem Neffzernovy zásahy do hospodářských záležitostí. Příkladem může být zřízení skladiště vlny, nebo rozšíření pivovaru. Přesto v roce 1790, za správy Konrádova syna, totiž Jakuba Neffzerna došlo v Humpolci ke zřízení tzv. neorganizovaného regulovaného magistrátu. O deset let později byl tento stav změněn a magistrát byl povýšen na organizovaný.

Ze záznamů o konverzi ke katolictví vyplývá, že v mnoha případech byli svědky těchto událostí členové městského magistrátu. Z fondu Archiv města Humpolec nelze blíže určit poměr mezi úřadem a konverzemi, případnou souvislost s výsledky nelze zjistit. Ve fondu Archiv města Humpolce se ovšem nachází tři folia obsahující zápisy z agendy pravitatis haereticorum. První a druhé folio tvoří jeden arch papíru, zatímco třetí folio je polovinou z archu. Zde je seznam osob přestoupivších k nekatolíkům z 9. listopadu 1782 a zápis Hrejsových slov, „že když platí v jiných krajích/není řečeno kdo/, tak budou platit taky“.⁴⁸ Toto folio, jak

⁴⁴ MZA Brno – SOKA Pelhřimov, inv. č. 1, kniha č. 1.

⁴⁵ Muzeum dr. Aleše Hrdličky v Humpolci, inv. č. 8.915 – Einige Merkwürdigkeit und Vorfälle, dann Veränderungen auf der Herrschaft Heraletz und Humpoletz.

⁴⁶ Josef Lukášek, Dějiny hradu Orlíka, Praha 1935, s. 175-188.

⁴⁷ MZA Brno – SOKA Pelhřimov, Archiv města Humpolec (dále AM Humpolec), inv. č. 278, karton č. 1.

⁴⁸ Tamtéž, inv. č. 288, karton č. 1.

se jeví, by mohlo náležet do humpolecké Liber pravitatis haereticorum. Jeho rukopis, stejně jako linkování na straně (pro marginální poznámky) nasvědčují tomu, že by folio bylo jedním z posledních folií v Liber, za nímž již následovaly desky. Podoba filigránu je polovinou vyobrazení na filigránu z listu Liber pravitatis.

3.3. Písemná agenda jednotlivých správních oblastí v odraze Děkanického úřadu Humpolec a jeho archivního fondu

Z výkonu jednotlivých agend, jejichž vedením byl pověřen duchovní správce, se dochovaly různé typy písemností. V kategorii úředních knih je nejpestřejší skupinou správní oblast označená jako organizace a správa farnosti. Obsahuje písemnosti vzniklé z přímé i přenesené pravomoci. Do této skupiny náleží především pamětní knihy. U Děkanického úřadu Humpolec existovaly dvě řady pamětních knih. První tvořilo *Diarium parochiae Humpolecensis ab anno 1735*, na níž se odvolávají zápisy ve všech čtyřech svazcích druhé řady pamětních knih.⁴⁹ Tyto čtyři svazky vznikly v první polovině 19. století v souvislosti se zákonem z roku 1835, účinným od 1. ledna. 1836, o povinném vedení pamětních knih u městských, obecních a farních úřadů a také škol.⁵⁰ V každém ze svazků bylo předem určeno jisté množství folií dané tematické skupině.⁵¹

Další skupinu knih z těchto politicko-správních záležitostí tvoří církevní a zeměpanské výnosy. Tento typ knih je ve fondu Děkanického úřadu Humpolec zastoupen celkem dvaceti čtyřmi exempláři.⁵² Nacházejí se zde nejstarší archiválie z celého fondu, kterou je kniha pa-

⁴⁹ Tamtéž, Děkanický úřad Humpolec, inv. č. 1-4, kniha č. 1-4.

⁵⁰ Zemský zákon číslo 5962, In: *Provinzialgesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr 1835*, Band 17, Prag 1836, s. 547-552.

⁵¹ MZA Brno – SOkA Pelhřimov, Děkanický úřad Humpolec, inv. č. 1-4, kniha č. 1-4. Kniha č. 1 je rozčleněna na kapitoly o topografii farnosti, zprávy o dějinách hřbitova, fary I, kostela I (informace o dějinách fary a kostela do osmdesátých let 19. století), dějiny kostela sv. Jana Nepomuckého, školy 1 (zprávy o dějinách školy do osmdesátých let 19. století), chudobinec a špitál. Kniha č. 2 se zaměřuje na školství ve farnosti. Obsahuje dějiny dívčí, tkalcovské a hospodářské školy, na které navazují dějiny kaple sv. Václava. K dějinám fary vylíčené v prvním svazku druhé řady navazují dějiny fary II, kostela II a dějiny škol (mimo jiné škola chlapecká) od roku 1885 zachycené v knize č. 3. Čtvrtý svazek této druhé řady obsahuje všeobecné informace o dějinách farnosti a vypsání humpoleckých dějin.

⁵² Tamtéž, inv. č. 5-28, kniha č. 5-28.

tentů a nařízení zachycující normy již z roku 1656. Tyto knihy byly v Pražské arcidiecézi od poloviny 18. století vedeny obligatorně.

Z pastorační činnosti vzniklo několik typů úředních knih, které jsou ve fondu děkanství také zastoupeny. Knihy biřmovaných,⁵³ jejichž vedení bylo nařízeno v roce 1748, jsou v Děkanském úřadu Humpolec zastoupeny dvěma svazky.⁵⁴ První obsahuje zápisy z let 1732 až 1736, zatímco druhý svazek zápisy až od poslední čtvrtiny 19. století, totiž z let 1878 až 1935. Ke knihám, které lze zahrnout pod pastorační agendu, náleží i knihy evidující farníky (ať jejich počty, nebo i vykonání zkoušek z náboženství). Za účelem evidence farníků vznikly na počátku 19. století soupisy duší, z nichž se dochovaly tři exempláře.⁵⁵ Další skupinu knih vzniklých z pastorační činnosti tvoří knihy, jejichž obsah svědčí o sledování pravověrnosti farníků a existenci heretiků v humpolecké farnosti. Tuto skupinu reprezentuje kniha *Liber pravitatis haereticorum* z let 1758 - 1782 a dvě knihy změn vyznání z časového období let 1840 až 1935.⁵⁶ Tyto knihy předcházely soupisům duší. Zatímco v *Liber pravitatis* byly evidovány osoby spojené s nekatolictvím, soupisy duší evidovaly i „ostatní“ křesťanské obyvatele. Soupisy duší sloužily duchovním správcům k evidenci obyvatel farnosti. Formulář těchto písemností obsahuje kromě jména a příjmení jednotlivých osob také bydliště a věk, případně rodinnou příslušnost. Záležitosti liturgie a ritu zastupuje dvacet tři knih ohlášek bohoslužeb, dochovaných v neucelené řadě z let 1832 až 1934.

Jinou správní činnost odráží matriční agenda. Z této agendy jsou ve fondu zastoupeny matriční knihy jen svými opisy.⁵⁷ Originály matrik byly vyčleněny do sbírky matrik uložené ve Státním oblastním archivu Třeboň.⁵⁸ Ve fondu Děkanského úřadu Humpolec se nachází šest knih opisů matrik narozených, šest knih opisů matrik oddaných a jedenáct knih opisů matrik zemřelých, všechny z první poloviny 19. století. Je také nutné upozornit na tři exempláře opisů židovských matrik narozených, oddaných a zemřelých ze čtyřicátých let 19. století. Právě z matriční agendy vychází vazby na další oblasti správy, které farář vykonával. Díky

⁵³ Tamtéž, inv. č. 83-84, kniha č. 83-84.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Tamtéž, inv. č. 29-31, kniha č. 29-31.

⁵⁶ Tamtéž, inv. č. 85.87, kniha č. 85-87.

⁵⁷ Tamtéž, inv. č. 32-55, kniha č. 32-55.

⁵⁸ Státní oblastní archiv Třeboň, Sběrka matrik – farnost Humpolec, matriky narozených z let 1674-1901, matriky oddaných z let 1710-1913 a matriky zemřelých z let 1674-1937, celkem 34 knihy a čtyři indexy.

evidenci narozených, oddaných a zemřelých měl duchovní vyhotovovat soupisy pro evidence branců, stejně jako soupisy školou povinných dětí. S vyhotovováním soupisu dětí souvisí školská agenda. V rámci jejího plnění měl farář kompetence nad školou a jejím chodem.

Z hospodářské agendy, zachycující hospodaření s majetkem kostela, záduší a duchovního, jsou ve fondu dochovány knihy (v celkovém počtu pěti exemplářů) evidující výše desátků a to z let 1797 a 1839-1849 a jeden exemplář knihy výsevu a sklizně z let 1863-1865.⁵⁹ Do hospodářské agendy náleží knihy fundací, evidující nadace a z nich plynoucí příjmy pro duchovního. Pro humpolecké prostředí se jedná o dvě knihy z let 1794 až 1914.⁶⁰

Podobně, jako bylo dosud pojednáno o knihách, lze ve fondu Děkanického úřadu Humpolec nalézt i spisový materiál k jednotlivým správním agendám. Časové rozmezí aktového materiálu odpovídá časovému období úředních knih.

Registraturní pomůcky v podobě podacích protokolů jsou dochovány v řadě od roku 1844 do roku 1940 s mezerou let 1888-1905.⁶¹ Spisy v záležitostech jinověrců odráží náboženskou situaci v Humpolci v 19. století. K nekatolíkům jsou dochovány spisy z let 1834 až 1873, zatímco k Židům z let 1826 až 1869.⁶² Největší časový rozsah, a to z let 1831 až 1935, obsahuje tato agenda v rámci přestupů jedinců k jinému náboženství.⁶³ Matriční agenda je zastoupena výpisy z matrik, křestními, oddacími a úmrtními listy, případně zprávami o konkubinátu a nemanželských dětech, které jsou dochovány z 19. století.⁶⁴ Nejstarším dochovaným materiálem této správní oblasti jsou spisy týkající se udělení povolení ke sňatku, případně dispenzí z příbuznosti pro snoubence.⁶⁵ Spisová část z agendy správy benefícia je tvořena nejširším spektrem písemností.⁶⁶ Kromě korespondence v nejrůznějších záležitostech obsahuje dokumenty o vyvázání z poddanství.⁶⁷ Na knihy vedené pro správu benefícia upomínají

⁵⁹ MZA Brno – SOKA Pelhřimov, Děkanický úřad Humpolec, inv. č. 117- 122, kniha č. 117-122.

⁶⁰ Tamtéž, inv. č. 113-116, kniha č. 113-116.

⁶¹ Tamtéž, inv. č. 126-137, kniha č. 126-137.

⁶² Tamtéž, inv. č. 138-139, karton č. 1.

⁶³ Tamtéž, inv. č. 140, karton č. 1.

⁶⁴ Tamtéž, inv. č. 141-155, karton č. 1-2.

⁶⁵ Tamtéž, inv. č. 153, karton č. 2.

⁶⁶ Tamtéž, inv. č. 156-163, karton č. 3, 4.

⁶⁷ Tamtéž, inv. č. 160, karton č. 3.

také spisy obsahující vypsání dějin humpolecké farnosti.⁶⁸ Skupina berních záležitostí obsahuje nejstarší spis z celého fondu, kterým je berní fase z roku 1713. V berních záležitostech jsou nejpočetněji zastoupeny daňová přiznání a k nim výpočty daní.⁶⁹ Pouze z 19. století jsou dochovány písemnosti vzniklé řízením školské agendy. Spisy obsahují především zprávy o vizitacích škol, o dozoru nad školní docházkou a spisy o výuce náboženství.⁷⁰ Ze zdravotnické agendy se dochovaly v torzovitosti ohledací lístky zemřelých z let 1895 a 1913.⁷¹ Nezanedbatelnou část činnosti duchovního v této agendě tvoří záležitosti hřbitova a hřbitovního kostela sv. Jana Nepomuckého.⁷²

Účetní materiál je tvořen jak hlavními účetními knihami, a to v souvislé řadě od roku 1735 do roku 1945,⁷³ tak i pokladními deníky z druhé poloviny 19. století a první poloviny 20. století.⁷⁴ Účetní přílohy jsou representovány účty za stavební opravy, přestavby budov, případně účty za nové zvony apod.

Na základě stručného rozboru lze konstatovat, že fond Děkanického úřadu Humpolec je dochován v poměrně dobrém stavu. Je příkladem církevního fondu, jehož písemný materiál je dochován především pro období od druhé čtvrtiny 18. století. Požáry, katastrofální stav budov a další okolnosti pravděpodobně způsobily, že se až na výjimku jedné knihy nedochoval starší materiál z doby před 17. stoletím.

3.4. Agenda pravitatis haereticorum ve fondech farních úřadů s důrazem na písemnosti Děkanického úřadu Humpolec

Oblast Humpolecka tvořila jižní část hranice Čáslavského kraje. V nedalekém okolí procházela hranice se sousedním Tábořským krajem. V 18. století východní Čechy patřily k oblastem s největším množstvím tajných a poté i tolerovaných nekatolíků. Vytvořit si před-

⁶⁸ Tamtéž, inv. č. 158, karton č. 3.

⁶⁹ Tamtéž, inv. č. 167-168, karton č. 6.

⁷⁰ Tamtéž, inv. č. 169, karton č. 6.

⁷¹ Tamtéž, inv. č. 172, karton č. 7.

⁷² Tamtéž, inv. č. 173, karton č. 7.

⁷³ Tamtéž, inv. č. 176-181, kniha č. 176-181.

⁷⁴ Tamtéž, inv. č. 182-186, kniha č. 182-186.

stavu o náboženské situaci v Humpolci na počátku 18. století dovolují zpovědní seznamy pražské arcidiecéze. V roce 1706 byl v Humpolci zjištěn heretik Mikuláš Komínek. Před rokem 1700 lze z téhož pramene zjistit, že Václav Machotka s manželkou se nedostavil k vykonání zpovědi roku 1677 ani roku 1678. K roku 1678 nepřišel ke zpovědi také Kryštof Kašpar.⁷⁵ K roku 1754 se hlásí zpráva o odsouzení Františka Hrejsy pro kacířství. Roku 1762 se v Humpolci vyskytovala řada podezřelých z kacířství.⁷⁶ Události výsledků a průběhu ze šedesátých a osmdesátých let 18. století zachycuje humpolecká kniha *Liber pravitatis haereticorum*. Po vydání tolerančního patentu se v Humpolci přihlásila skupina nekatolíků k evangelictví. Evangelíci zde následně vytvořili vlastní luteránský sbor a roku 1785 si postavili vlastní modlitebnu. Na počátku 19. století se uvádí v Humpolci na 14 procent nekatolíků.

Přítomnost a existence tajných nekatolíků se promítla i do písemností uložených dnes ve fondu Děkanství úřad Humpolec. Proto v Humpolci vznikla *Liber pravitatis haereticorum* a v agendě jinověrců je dochováno několik misiv pražského arcibiskupství z let 1763 až 1780 obsahujících postup při zjištění tajného nekatolictví ve městě.

Pátrání po nekatolících netvoří zcela specifickou činnost v komplexu agend, které vykonával duchovní správce ze své vlastní nebo přenesené působnosti. Spíše je specifickým projevem samotné nekatolictví, které se následně stává předmětem písemného jednání úřadů a jedinců. Nelze komplexně říci, že by pátrání, případně vyslýchání nekatolíků bylo způsobeno duchovními správci, nýbrž spíše duchovní se stávají vykonavateli nařízení přicházejících z vyšších správních míst.

Smyslem, účelem vzniku a existence dokumentů agendy *pravitatis haereticorum* bylo vyhledávání, sledování a trestání osob, které byly jiného než katolického vyznání. Agenda *pravitatis haereticorum* je zastoupena v několika fondech farních úřadů z území okresu Pelhřimov. Jedná se o fondy Děkanství úřad Humpolec, Pelhřimov, Počátky a Farní úřad Božejov, Nová Cerekev, Nový Rychnov, Rynárec, Vyskytná a Zachotín. Ve farnostech Nová Cerekev, Vyskytná, Zachotín a děkanstvích Humpolec a Počátky lze pozorovat pravidelný výskyt nekatolíků. Uvedené oblasti ležely převážně na východě Pelhřimovska, případně při cestě spojující Tábor s Jihlavou.

⁷⁵ Josef Vítězslav Šimák (ed.), *Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské z roku 1671-1725*, svazek 2, Praha 1918, s. 575-576.

⁷⁶ Ferdinand Hrejsa, *Čeští kacíři dvacet let před tolerancí*, Reformační sborník, Praha 1921, s. 100.

Dokumenty o vyhledávání, sledování a trestání osob podezřelých z hereze se dochovaly v originále, případně jsou dochovány koncepty jednotlivých písemností.⁷⁷ Z hlediska formy dochování je dochován především aktový materiál. Pouze jednotlivě se vyskytují knihy - *Libri pravitatis haereticorum*. Spisy obsahují různé typy záznamů. Mezi dokumenty náležejí protokoly, rozsudky, přehledy a soupisy, případně také korespondence. Většina dokumentů byla psána na výšku, čili jako dokumenty typu *charta transversa*. Ověřovací prostředky byly pečeti a vlastnoruční podpisy. Na písemnostech centrální provenience se jedná o menší pečeti pražského arcibiskupství. Podpisy reprezentují různé úředníky konzistoře, jako byl kancléř apod. Na písemnostech místní provenience jsou dochovány soukromé prstenové pečeti. Vlastnoruční podpis pak připojil samotný autor dokumentu.

Jazyk a písmo spolu těsně souvisí. Většina písemností byla psána latinsky nebo česky, méně pak německy. Pokud byl text zapsán latinsky, bylo užito humanistického písma, pokud česky, pak písař užil novogotickou kurzívu. Zvláštním typem byly výslechové protokoly, jejichž protokol, text a eschatokol byly zapsány latinsky, tedy latinkou, zatímco odpovědi česky, tedy kurentem.

Dokumenty dochované ve formě originálu byly většinou zapsány polokurzivním písmem v kaligrafičtější podobě. Zkratky a ligatury byly užity sporadicky, především u známých slov jako tituly, *nomina sacra*, míry, váhy. V případě opisů je písmo zpravidla zběžné kurzivní, ale dobře čitelné s malým množstvím zkratk. Koncepty jsou ve srovnání s uvedenými materiály psány velmi kurzivním písmem s užitím velkého množství zkratk.

Autoři dokumentů místní provenience jsou obvykle identifikovatelní na základě paleografického srovnání s jiným materiálem. Autory písemností centrální provenience lze určit na základě úředních schematismů nebo titulářů.

Vnitřní struktura dokumentů je závislá na kategorii písemnosti, tedy jedná-li se o listinu, úřední knihu či spis. Písemnosti listinné kategorie mají podobu misív, patentů a dekretů. U misív je typická nadepsaná hlavička nad textem se zkrácenou intitulací vydavatele. Úvodní protokol tvoří adresa se stavovským oslovením adresáta, který není v textu jmenován. Text bývá nečleněný. Eschatokol tvoří datovací formule a podpisy pověřených osob. Přitíštěná pečeť se nachází na rubní straně a tvoří uzávěrku. Na rubní straně je také adresa psaná kolmo k textu misívy. Patenty byly expedované v otevřené podobě a celé tištěné. Dekrety byly stylizované ve třetí osobě singuláru a obsahovaly nařízení a pokyny pro konkrétního jedince. Pí-

⁷⁷ L. Martínková, *Agenda pravitatis haereticorum*, s. 32-50.

semnosti z kategorie aktového materiálu obsahují cirkuláře, případně méně častější jsou rozsudky z jednotlivých případů.

Z kategorie úředních knih jsou typickými pro tuto agendu Libri pravitatis haereticorum. Libri jsou obvykle vázány v obyčejných vazbách. Jejich velikosti jsou různé. Výzdoba v textech knih není okázalá. Pouze některé části textu bývají zvýrazněny orámováním. Protokolární zápisy v knihách mají stejný formulář. Nejprve je vyslýchaný identifikován rodinným původem a zázemím. Poté následují otázky zkoumající jeho víru, pravověrnost a přestupky.

Akta nejsou uložena pouze ve fondech farních a vikariátních úřadů. V případě Humpolce je možné nalézt spisy o nekatolících také ve fondech jiných úřadů. Na prvním místě je nutné upozornit na fond Archiv pražského arcibiskupství,⁷⁸ který je dnes uložen v Národním archivu v Praze. Zde byla přijatá a odeslaná korespondence v podobě konceptů ukládána do dvou řad, a to jako tzv. recepta a emanata. Během období však byla recepta zmanipulována a vytvořeno z nich několik zvláštních skupin. Původní ukládací systém tak byl narušen. Tato okolnost postihla i recepta obsahující informace k nekatolíkům, která byla vyčleněna, ovšem ne zcela důsledně z jednotné řady přijaté korespondence. Především aktový materiál je možné nalézt také v období po vydání tolerančního patentu i v jiných fondech. Zde je nutné upozornit na fondy Krajského úřadu Čáslav,⁷⁹ uloženého dnes ve Státním oblastním archivu Zámrsk, a fondu Zemského gubernia⁸⁰ v Praze, uloženého v Národním archivu Praha. V dokumentech těchto úřadů se nachází spisový materiál související především s ustanovováním sborů a výstavbou modliteben. Pro Humpolec je ve fondu Krajského úřadu Čáslav ve Státním oblastním archivu Zámrsk dochován také plán výstavby modlitebny z roku 1785. Z fondu Velkostatku Herálec⁸¹ nelze získat pro výzkum nekatolictví bližší informace, neboť fond obsahuje písemnosti pro vlastní zprávu patrimonie až od počátku 19. století. Z oblasti církevní provenience je ovšem nutné zmínit fond Premonstráti Želiv⁸² deponovaný ve Státním oblastním archivu Třeboň, v němž jsou uloženy dokumenty vzniklé organickou činností premonstrátské kanonie v Želivě. Obsahově velmi hodnotnou knihou je Soupis členů kláštera, obsahující životopisné

⁷⁸ Národní archiv Praha (dále NA Praha), Archiv pražského arcibiskupství, inv.č. 5150-5156, karton č. 4288-4297 a,b.

⁷⁹ Státní oblastní archiv Zámrsk (dále SOA Zámrsk), Krajský úřad Čáslav.

⁸⁰ NA Praha, České gubernium – publicum, inv. č. 1335, karton č. 700-714.

⁸¹ SOA Zámrsk, Velkostatek Herálec.

⁸² SOA Třeboň, Premonstráti Želiv, inv. č. 168, kniha č. 38.

údaje o jednotlivých členech kláštera, a proto také o humpoleckých duchovních. V tomto fondu jsou uloženy také výslechové protokoly tajných nekatolíků z farnosti Zahradka.

Díky tomuto širokému spektru fondů lze získat představu o průběhu písemného řízení, vyřizování jednotlivých případů agendy nekatolíků, a to často jak z pohledu příjemce, tak z pohledu původce dokumentu.

4. Liber pravitatis haereticorum a její rozbor

4.1. Genetická část

Určit dnes okolnosti vzniku humpolecké Liber pravitatis haereticorum není zcela jednoduché. Lze však uvažovat, že důvody a příčiny jejího vzniku mohly být obdobné, jako v případě Liber pravitatis haereticorum z farnosti Nová Cerekev.⁸³ Původcem novocerekevické knihy napravených heretiků byl tamější duchovní a vikář P. Vincenc Josef Rubricius. V uvedené novocerekevické knize sám Rubricius rozlišuje mezi zápisy událostí, které se udály před jeho příchodem a ke kterým došlo v době jeho působení. Sám Rubricius v titulní části zápisů, datovaných před jeho působením, uvádí, že materiál k těmto informacím mu poskytl farní archiv. Účelem vzniku novocerekevické knihy byla evidence nekatolíků, míry jejich heretičnosti a po roce 1781 evidence přestoupilců ke katolické víře. U novocerekevické Liber pravitatis je možné určit dobu, kdy vznikla. P. Rubricius v úvodní tituluře knihy uvedl rok 1779. K tomuto roku vytvořil výtahy ze zmiňovaného archivu a dal tak vzniknout knize, která ve svém obsahu pokračovala až do poloviny 20. století.⁸⁴

S jistou obtížností lze určit také dobu vzniku humpolecké Liber pravitatis haereticorum. Ve srovnání s novocerekevickou knihou chybí v případě Humpolce odkazy na dobu vzniku. Na základě rozborů formulářů chronologicky řazených zápisů by bylo možné se domnívat, že kniha je výsledkem postupné úřední činnosti. Této hypotéze by nasvědčoval vývoj jednotlivých formulářů, které uvádí různé podoby intitulací (a me + jméno duchovního) a další difference ve skladbě zápisů.

Výše uvedená tvrzení ovšem vyvrací rozbor po stránce vnějších i vnitřních znaků. Všechny zápisy (až na zápis číslo 44 a 45) byly učiněny jedním písařem, jak tomu nasvědčuje jednotná písařská ruka. Je tedy možné předpokládat existenci jisté dobové předlohy, ze které následně písař Liber pravitatis vycházel. Při důkladném průzkumu písemností fondu Děkanského úřadu Humpolec ovšem takový materiál dnes neexistuje. Od tridentského koncilu do roku 1784 vedly farní úřady pro vlastní potřebu evidenci pokřtěných, oddaných a zemřelých v podobě matrik. Tyto matriky jsou dnes uloženy ve sbírkách matrik státních oblastních archivů, v případě Humpolce ve Státním oblastním archivu Třeboň. Tento pramen byl původně součástí farních dokumentů, které v 18. století vznikaly komplexně a odděleny byly až

⁸³ MZA Brno – SOKA Pelhřimov, Farní úřad Nová Cerekev, inv. č. 3 kniha č. 2.

⁸⁴ Tamtéž.

v polovině 20. století. Při zkoumání Liber pravitatis bylo nutné podrobit výzkumu i tyto matriční knihy.

V matriční knize narozených, oddaných a zemřelých humpolecké farnosti č. 2 z let 1710 až 1777 bylo nalezeno jedno folio, které obsahovalo zápisy o vykonání vyznání víry a následném přijetí do katolické církve jak vojáků, tak i humpoleckých měšťanů. Tento pramen obsahuje zápisy o konverzích a přijetí vyznání víry od vojáků z let 1758 až 1773. Zápisy z matrik odpovídají zápisům v edici č. 1 až 10. V Liber pravitatis haereticorum následuje zápis (č. 11) z roku 1772 (ze 17. června) o rozhřešení a přijetí vyznání víry humpoleckého měšťana Václava Maláta. Jeho originál se nepodařilo nalézt. Kniha humpoleckých napravených heretiků pokračuje zápisem (v edici označen č. 12) z roku 1779 o vyznání víry Andrease Müllera. Jeho předlohou je zápis v matrice narozených, oddaných a zemřelých, dnes označené č. 3, z let 1777 až 1805. Tímto záznamem končí zápisy o vyznání víry vojáků. Následují výtahy z výsledků tří humpoleckých měšťanů, a to nejprve z roku 1773. Roku 1777 byli vyslyšáni čtyři měšťané, z jejichž výslechu jsou v knize zaznamenány pouze výtahy, a zbylá část knihy obsahuje opisy výslechových protokolů a výtahů z roku 1780.

Při komparativním studiu humpolecké Liber pravitatis haereticorum a matričních zápisů byly zjištěny rozdíly a shody v jednotlivých formulářích. Z paleografického hlediska jsou jednotlivé zápisy v matrice shodné s písařskou podobou zápisů matriční agendy, a tedy i s rukopisy jednotlivých duchovních. Lze říci, že se jedná o autentické záznamy. Tyto zápisy vznikly na základě povinnosti duchovních zasílat výtahy o vykonání vyznání víry z farnosti pražské arcibiskupské konzistoři. Duchovní tak s největší mírou pravděpodobnosti opsal před odesláním výtahu jeho text do matriční knihy. Tyto formuláře byly následně přepsány do Liber pravitatis haereticorum. O jejich filiačním vývoji svědčí shodné znaky. Kromě celkové formulářové stavby se shodují zápisy na některých specifických místech. Jde například o označení Jakuba Fratera (zápis č. 3), kde zápis v matrice i v Liber pravitatis obsahuje „*sic dicto*.“ Shoda obou pramenů panuje v zápisu slova „oboedientia“, kdy oba typy záznamů obsahují slovo v podobě „obedientia.“

O jednotném písařském provedení Liber pravitatis při přepisu zápisů z matriky svědčí i některé shodné znaky v rozepsání zkratk, slov, nebo stejné hláskové změny v celé knize. Přesto Liber pravitatis obsahuje na některých místech slova, případně jiné koncovky slov,

kteřá si píšář doplnil, a tak se neshodují s matričním záznamem. Pro orientaci ve změnách zápisů lze rozdělit jednotlivé změny na následující skupiny⁸⁵:

- 1) Zkratky v matrice, které jsou v Liber pravitatis rozepsány
- 2) Slova v matrice úplná, ale v Liber pravitatis zkrácená
- 3) Hláskové změny mezi původními matričními zápisy a zápisy v Liber pravitatis
- 4) Záměna slov – přesmyknutím
- 5) Slova v matrice, případně v Liber pravitatis chybějící

Do skupiny zkratk, které jsou v Liber pravitatis rozepsány náleží: **excommunicatio**; **comisione-commisione**; **rdissi-reverendissimi**; **anis-annis**; **S. Ord. praemonstr.-S. Ordinis praemonstratensium**; **Joane-Joanne**; **S. Con. Trin(dentinis)-S. S. Concilii Tridentinis**; **Hump.-Humpoletzensis**; **xbris-decembris**; **P. Gilberti-Ptris Gilberti**; **prof.-professo**.

Do skupiny slov v matrice úplnějších, ale v Liber pravitatis zkrácených náleží: **inclutum-inclyt.**; **Caesareo-Caes.**; **collonelli-colonelli**; **perillustri-perill.**; **Domin[o]-Dno**; **praenobili-praen.**; **Excellentissimi-Excell.**; **illustrissimis-Illmis**; **sutore-sut.**;

Do skupiny hláskových změn mezi původními matričními zápisy a zápisy v Liber pravitatis náleží: **Humpoleczensis-Humpoletzensis**; **Pržiboržski-Prziborski**; **Boemia-Bohemia**; **Heralecensi-Heraletzensi**; **Moschcovia-Moscovia**; **Englhaupt-Engelhaupt**; **Lompen-Lompain**; **Gilberto-Gilbertyo**; **plurimo-pluria**; **iuxta-iusta**; **mühler-miller**;

Do skupiny zaměněných slov – přesmyknutím náleží: **Catholico Christiana-Christiano** **Catholica**; **catholicae fidei-fidei catholicae**;

Do skupiny slov v matrice, případně v Liber pravitatis chybějící náleží:

- a) v matrice uvedená a v Liber pravitatis vynechaná: **gregaris sub** **inclyta-gragaris inclyta**; **baronis** **Laudon-Laudon**; **comitis Joannis** **de Thun-comitis de Thun**; **christianae** **catholica fidei-catholica fidei**; **Nicolai Episcop.-Nicolai**;
- b) v matrice vynechaná a v Liber pravitatis uvedená: **item Anno-item eodem Anno**; **professionem catholicae-professionem fidei** **catholicae**; **Humpolec-oppidi Humpoletz**

⁸⁵ Při uvedení jednotlivých slov a jejich odlišností jsou tyto změny naznačeny následovně: **excommunicatio** (je podoba slova užitá v matrice)-**excommunicatio** (je podoba slova užitá v Liber pravitatis haereticorum)

Uvedené shody a rozdíly, které se vyskytují v celé knize, dokládají tvrzení, že originální zápisy jsou zaznamenány v matriční knize a do Liber pravitatis haereticorum byly druhotně zapsány jediným písařem, který ve všech zápisech je patrný stejnými změnami opísovaných textů. Skladba formuláře jednotlivých zápisů, drobně pozměněná v době vzniku jednotlivými duchovními, odpovídá zápisům jak v matrice, tak i v Liber pravitatis haereticorum.

Formuláře výtahů o výsledích humpoleckých měšťanů z let 1773, 1777 a 1780 je patrně možné v jejich genezi rozdělit do dvou skupin. První jsou formuláře z let 1773 a 1777, které mohly vzniknout na základě opisů nebo konceptů (případně zpráv podaných pražskému arcibiskupství, jak dokládá případ Václava Maláta-zápis č. 11) výtahů, které mohl mít humpolecký duchovní ve spisovně svého úřadu. Zápisy z roku 1780 dokládají, že v knize byly kromě dvou měšťanů zaznamenány pouze výtahy místo doslovných výsledků (viz zápis číslo 26) z výsledků humpoleckých měšťanů zaslaných pražské konzistoři.

Genetický rozbor humpolecké Liber pravitatis haereticorum nasvědčuje tomu, že kniha je složena z opisů, ať zápisů původně zaznamenaných do matričních knih, nebo výtahů z výsledků odeslaných pražskému arcibiskupství. Na základě genetického rozboru se lze pokusit odhadnout dobu vzniku knihy. Podle porušení chronologičnosti zápisu (číslo dvanáct) hlásícího se do roku 1779 za ním následujícím zápisem z roku 1773, lze konstatovat, že zápisy musely jistě vzniknout v roce 1779, případně po tomto roce. Je možné se domnívat, že kniha byla vyhotovena v roce 1780 v souvislosti s výsledkovými událostmi a další zápisy mohly následovat do roku 1782, jak ukazuje dochované folium se zápisy hlásícími se do uvedeného roku.

4.2. Analytická část

Liber pravitatis haereticorum nepatří ke gigantickým ani ke „kolibřím“ formátům knih uložených v Moravském zemském archivu v Brně – Státním okresním archivu Pelhřimov.⁸⁶ Kniha obsahuje 33 folií o rozměrech 22,5 x 35 cm a je tedy psána „na výšku“ jako dokumenty typu „charta transversa.“ Psací látkou celé knihy je papír. Kniha je opatřena čtyřmi zelenými šňůrami o průměrné délce 22,5 cm.

Vazba knihy je polokožená. Jedná se o kožený hřbet s lepenkovými deskami. Vazba je původní, velmi poškozená. Při rozboru vazby je nutné upozornit na její porušení. Původní kniha byla s největší mírou pravděpodobnosti zakoupena již svázaná a opatřená lepenkovými

⁸⁶ MZA Brno – SOKA Pelhřimov, inv. č. 8, kniha č. 85.

deskami. Zápisy tak byly učiněny do svázaného konvolutu, což je také jeden z důkazů, že vznikla jednorázovým opsáním již hotových textů. Dokladem může být i skutečnost, že list č. 9 je polovinou archu papíru, který byl přilepen na přideštlí. V případě této knihy tedy nejde o tehdy běžné druhotné svázání původně volných archů do knižní podoby. Vazba knihy se skládá ze dvou složek přeložených archů papíru. První složku tvoří listy jedna až devět (folio 1 až 18). Druhou polovinu vazby představují listy číslo deset až šestnáct (fol. 19 až 32). Poslední list první složky tvoří polovinu archu papíru, jehož druhá polovina je přilepena na přideštlí. Vazba v této části knihy porušena není. Archy papíru obsahují filigrán osoby, která v pravé ruce drží hůl a v levé nádobu s vodou. S velkou pravděpodobností lze říci, že se jedná o poutníka. Postava poutníka byla a dosud je součástí městského znaku Pelhřimova. V této souvislosti se lze domnívat, že papír na vazbu knihy mohl pocházet z papírny náležející k pelhřimovskému panství, která se nacházela v Rohozné, přibližně patnáct kilometrů vzdálené od Pelhřimova. František Zuman⁸⁷ ve své práci o filigránech užívaných v 18. století uvádí v souvislosti s papírnou v Rohozné filigrány v podobě pelhřimovského městského znaku s poutníkem, případně jen v podobě městské brány. Gerhard Piccard⁸⁸ a jím vytvořená filigranologická sbírka ve skupině osob neuvádí podobu poutníka. Domnívám se, že se jedná o velmi specifickou podobu znaku a tedy i filigránu, aby jí užívala jiná papírna, než mající vazbu na Pelhřimov.

U druhé části knižní vazby, tvořené dnes listy číslo deset až sedmnáct, je nutné upozornit na porušení vazby za listem číslo sedmnáct a u zadního přideštlí knihy. V této druhé polovině knihy se dochovaly celé pouze dva archy papíru. Ty tvoří listy č. 14 až 16. Listy číslo 10 až 13 jsou polovinami archů, zatímco jejich druhá polovina byla z knihy vyříznuta. Kdy tak bylo učiněno, nelze dnes říci. Filigrán na listu číslo deset se vymyká z podob filigránů zmíněných výše. Vzhledem k jeho původnímu umístění v polovině archu a následně ve vazbě knihy nelze dnes zcela jasně říci, o jaký obrazec se jedná. Na základě důkladnějšího průzkumu vazby knihy v místech výřezu lze tvrdit, že podobně jako v první části vazby, tak i list číslo deset je polovinou archu ze zadního přideštlí. Proto zbylý počet chybějících folií je možné určit na tři exempláře. Kromě v knize neobvyklého filigránu na listu č. 10 se ve druhé skupině listů nachází opět filigrány s podobou poutníka, případně s kombinací špatně čitelných písmen, snad S.F.

⁸⁷ František Zuman, *České filigrány XVIII. století*, Rozpravy české akademie věd a umění, Praha 1932, s. 24-25.

⁸⁸ <http://www.piccard-online.de/start.php>

Z vnějších známek je nutné upozornit na otisk nůžek, které byly vloženy mezi listy šest a sedm. Jejich protlačený otisk je patrný na většině folií. Kromě toho je kniha poškozena také červotočem.

Psací látkou je železo-galový inkoust, jehož zbarvení nasvědčuje domněnce, že zápisy na listu číslo 16 byly učiněny v jiné době, než zápisy celé knihy. Celý text knihy, kromě zmíněného listu číslo 16, je zbarven více „dohněda“ a obsahuje tak jistě více železa, než zápisy hlásící se do roku 1782, jejichž barva je tmavější. Užitý inkoust u těchto dvou zápisů obsahoval méně železa, neboť nedošlo ke korozi složek původního „vitriolu.“

V knize jsou užitá dva typy písma. Užití jednotlivých typů vychází z užití jazyka zápisů. Kniha obsahuje zápisy latinské a české. Poměr latinských a českých textů je 1:1. Česky byly zapsány pouze dva výslechy, totiž výslech Pavla Jozířka a Jana Kopřivy. Zápisy o konverzích vojáků a extrakty z výslechů humpoleckých měšťanů byly zaznamenány latinsky. Jazykově latinské texty jsou zapsány kurzivním humanistickým písmem. Některé nadpisy, především jména humpoleckých měšťanů, byly zapsány polokurzivním písmem. Volba typu písma závisela i na jazyku zápisu ve vztahu k užitému písmu při zápise jmen, která byla v latinských textech zapsána humanistickým písmem, zatímco v textu českém užil písař novogotické kurzivní písmo. Novogotické písmo 18. století, zběžné podoby, použil písař při zápise jazykově českých částí.

Z rozboru rukopisů vyskytujících se v celé knize lze soudit, že písaři byli dva lidé. Kniha je opisem jednotlivých výslechů a extraktů, jejichž adresátem bylo pražské arcibiskupství. Podpisy jsou uvedené pouze v souvislosti s výslechy. Podpisy v originálních textech jsou nahrazeny přepisy signování rukou autora knihy napravených heretiků a místa pečeti jsou naznačena obvyklou zkratkou L.S.

V celé knize nebylo použito horizontální linkování. Folia ovšem byla opatřena linkováním vertikálním, určeným pro marginální poznámky. Z grafických znamení, obsažených v knize, byl využit křížek v záhlaví každé stránky.

Za typický zdobný prvek obsažený v Liber pravitatis haereticorum je možné označit užití neozdobených iniciál u počátečních slov každého zápisu. Zápisy o konverzích a přijetí vyznání víry od vojáků a výtahy o humpoleckých měšťanech z let 1758 – 1779 byly zapsány do bloku. Šíře zápisu se pohybuje v rozmezí 17,5 cm až 18 cm. Zarovnání textu do užšího sloupce bylo použito pouze u zápisu číslo tři na listu číslo jedna. Do sloupce o šířce 4,5 cm byla zapsána jména z hereze podezřelých humpoleckých měšťanů.

Jinou podobu měly výslechové protokoly Jana Kopřivy a Pavla Jozífka. Před samotným zapsáním textu byla stránka přeložena (od listu číslo čtyři), aby tak byly vytvořeny dvě poloviny stránky. Sklad je ve vzdálenosti 10,5 cm od hřbetu knižní vazby. Dosud je tato mechanická změna na listech patrná. Ve stylu zápisu mají oba protokoly stejnou podobu. Úvodní protokol je zapsán do bloku po celé šířce stránky o šíři řádků 17,5 až 18 cm. Zápisy textu, především pak dispozice, tvoří samotné výsledky, které jsou rozčleněny a zaznamenány na dvě poloviny stránky. Otázky pokládané vyslychanému jedinci jsou zapsány na levé polovině stránky, zatímco odpovědi vyslychaného na pravé části. Šíře řádků těchto otázek a odpovědí se pohybuje v rozmezí osmi až devíti a půl centimetrů. Eschatokol s částí dispozice je podobně jako úvodní protokol zapsán do bloku.

Stylisticky zcela jiné jsou jednotlivé zápisy o výsledích humpoleckých měšťanů z roku 1780. První řádek zápisu uvozený předsazeným jménem a příjmením měšťana je široký 15 až 17 centimetrů. Zbylé části zápisu jsou zaznamenány do bloku s průměrnou šíří řádku 12 až 14 centimetrů. Levá svislice, k níž je zápis (kromě prvního řádku) zarovnán, je ve velké míře případů umístěna pod prvním písmenem měšťanova příjmení.

Podtržení užitá v celé knize nejsou náhodná. Vždy podtrženy jsou v celé knize tituly zakázaných (kacířských) knih, případně odkazy na ně. U zápisů o vykonání vyznání víry vojáků a extraktů o výsledích humpoleckých měšťanů z roku 1779 jsou podtrženy vždy úvodní datace. U výtahů vyslychaných z roku 1780 jsou podtržena pokaždé odsazená jména vyslychaných a čísla odpovědí, odkazující na pořadové číslo otázky. U dvou výslechových protokolů jsou zvýrazněny podtržením opět názvy heretických knih a jména osob podezřelých jedinců z hereze, uvedených vyslychanými. Zvláštní skupinu podtržených textů tvoří části obsahující citaci z heretických knih, případně doslovný záznam výpovědi vyslychaného. S podtržením citátů výpovědi vyslychaných souvisí i podtržení odkazů na výsledky jiných osob.

Knihy obsahuje 45 zápisů, které obsahují zprávy z let 1758 až 1782. Nejedná se ovšem o zápisy jednotné podoby. Podoba zápisů nabízí rozdělení na dva základní typy. Prvním kritériem je čas, tedy chronologické členění, zatímco druhé členění vyplývá z obsahové stránky jednotlivých zápisů.

V rozmezí let 1758 až 1782 byla humpolecká fara administrována třemi duchovními, (řeholními kanovníky z premonstrátského řádu příslušnými ke kanonii v Želivě). Od roku 1755 do roku 1764 byl duchovním správcem P. Andreas de Gregorio – Ondřej de Gregorio. Druhým duchovním, za jehož působení v letech 1764 až 1777 došlo v Humpolci k řešení

otázky náboženské příslušnosti, byl P. Gilbertus Lompain. Poslední z řady duchovních, jehož činnost ovlivnila podobu Liber pravitatis, byl P. Arnošt Antonín Tomášek. Jeho duchovní činnost v Humpolci zahrnuje období let 1777 až 1784. Zápisy seřazené v chronologické posloupnosti ukazuje tabulka v příloze. Ačkoliv je chronologické hledisko v řazení zápisů v knize převažující, přesto je chronologičnost zápisů porušena na dvou místech. Jedná se o zápis číslo deset ze 17. června 1772, který byl zapsán až za zápis z 30. května 1773. Správně náleží za zápis číslo sedm ze dne 19. dubna 1772. Druhým případem porušení jednotné chronologické řady je zápis číslo jedenáct z 1. srpna 1779, vložený za zápisem číslo deset z 10. června 1772. Tento posledně uvedený zápis v chronologické posloupnosti náleží za zápis číslo 13 z roku 1777.

Z obsahového hlediska je možné všech 45 zápisů v knize rozdělit do dvou základních skupin. První skupinu tvoří formuláře, které informují o přijetí vyznání víry do rukou katolického duchovního od nekatolíků. Takovýchto zápisů obsahuje kniha celkem 13, tedy 29 procent zápisů. Sem náleží především zápisy o vyznání víry cizích, do města nepříslušných vojáků. Z prostředí města Humpolce jsou v této souvislosti zachyceni měšťané roku 1764 a 1782. Zbylých 32 zápisů (61 procent), co do velikosti objemnějších než zápisy z první skupiny, zahrnují zprávy (výtahy) o vyslýchání humpoleckých obyvatel v letech 1773, 1777 a 1780.

Všechny zápisy zachycují události z doby působení tří shora uvedených humpoleckých duchovních. Do období Ondřeje de Gregoria spadají čtyři zápisy, zatímco 10 zápisů se vztahuje do doby působení Gilberta Lompaina a zbylých 31 zápisů k Arnoštu Antonínu Tomáškovi. V celé knize je zachyceno celkem 51 jedinců spojených s nekatolictvím, totiž 12 vojáků a 39 humpoleckých obyvatel. K vojákům se vztahuje devět zápisů, zatímco 36 je o humpoleckých obyvatelích.

a) Zápisy o vyznání víry

Skupinu zápisů o vykonání vyznání víry (sem náleží č. 1-11,15 a 16) je možné rozdělit na dva obsahové podtypy. Jedním jsou zápisy o vyznání víry složené od vojáků (zápisy č. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10 a 12) a druhou jsou zprávy o vyznáních víry přijatých od humpoleckých obyvatel (zápisy č. 4,8,11,13 až 45). Při seřazení těchto zápisů do chronologické posloupnosti humpoleckých duchovních vyplývá, že zápisy č. 1 až 3 o vyznáních víry vykonaných od vojáků náleží do období Andree de Gregoria, zápisy č. 5-7, 9 a 10 náleží Gilbertu Lompainovi a pouze zápis č. 12 do období Arnošta Antonína Tomáška.

Výše uvedenému členění odpovídá také sled a podoba diplomatických částí zápisů. Z obecných charakteristik lze uvést pro všechny zápisy následující znaky. Pro zápisy hlásící se do období Andrease de Gregoria je charakteristická intitulace zahrnující zájmené označení v první osobě singuláru, za nímž následuje jméno duchovního (*Ego P. Andreas de Gregorio*). Dále je intitulace rozšířena o charakteristiku postavení duchovního ve společnosti (*curatus Humpolezensis*). Za intitulací následuje narace, v níž autor oznamuje, že přijal vyznání víry (*excepi/suscepi professionem fidei*). V další části formuláře se texty dvou zápisů náležejících k de Gregoriovovi liší v posloupnosti informací. Přesto obsahují podobné pokračování narace, kde základní informací je osoba vojáka, který vykonal vyznání víry (označen předložkou *a [milita]*), včetně upozornění na jeho společenské zařazení specifikací regimentu, k němuž náležel. V obou případech vojáků došlo k prominutí trestu vyobcování z řad příslušníků římsko-katolické církve (*ab excommunicatione absolvi/a censura excommunicationis absolvi*).

Ze specifik zápisů lze uvést, že zápis číslo jedna obsahuje v jisté míře i zprávu o důvodu konverze vojáka, což není možné říci v ostatních případech. Zde se hovoří o tom, že voják po dvou dnech od vykonání vyznání víry zemřel a byl pohřben na zdejším hřbitově. V případě ostatních záznamů o konverzi vojáků není možné ani blíže dohledat, proč k těmto změnám v náboženském vyznání v jejich případě došlo.

Zápisy téhož obsahu a charakteru, které vznikaly v době působení P. Gilberta Lompaina se poněkud liší od P. Andrease de Gregoria. Do období let 1764 až 1777, kdy Gilbertus Lompain působil v Humpolci jako duchovní správce, náleží zápisy č. 5-7, 9 a 10 (o přijetí vyznání víry od vojáků.) Lompainovy zápisy můžeme z formálního hlediska rozdělit na dvě skupiny, které se liší skladbou formuláře zápisů. Obě skupiny mají společné úvodní části. Po úvodní dataci následuje jméno osoby (u zápisů č. 9 a 10 doplněné o titulaci vojáka – *honestus vir*), která složila vyznání víry. Za jménem následuje bližší určení jmenovaného vojáka, v podobě regimentu, místa narození a určení rodičů a jejich náboženství. U této části je vždy zmíněna doba jedincova setrvání v jiném náboženství. Posledním společným znakem tohoto formuláře je označení místa, kde došlo k náboženskému obřadu (*in parochiali Eccle. S. Nicolai oppidi Humpoletz*). Od této části se již zápisy v obou skupinách liší. V zápisech první skupiny, tj. č. 5, 6 a 7, následuje část popisující, kdo vyznání víry přijal, tedy bližší označení duchovního (*curatus Humpolezensis*), případně od roku 1771 příslušnost duchovního do premonstrátského řádu (*Ord. Praemonstratensium Siloae Professus*). Zápis č. 5 a 6 obsahuje před touto informací zprávu, že voják byl vyučen v křesťansko-katolickém učení (*eductus in fide Christ-Catholica*). Součástí této části je také sdělení, v níž duchovní informuje, že dotyč-

ný voják učinil veřejné vyznání podle nařízení tridentského koncilu (*publici professus/professionem fidei*). Sdělení, že obřad proběhl podle nařízení Tridentina se objevuje až od zápisu č. 6. Závěrečnou část uzavírá svědečná řada (*ad hoc rogatis testibus*). Druhou skupinu zápisů, hlásících se ke Gilbertu Lompainovi, tvoří zápisy č. 9 a 10. Za určením místa, kde došlo k vykonání náboženského obřadu, následuje výčet tří svědků s určením jejich „profesí“. Vlastní sdělení a popsání aktu, který byl vykonán, je spojeno s podotknutím, že rituál proběhl podle nařízení daných tridentským koncilem (*ritum S.S. concilii Trident.*). Celý zápis uzavírá označení katolického duchovního, který přijal od daného vojáka vyznání víry.

Do období působení duchovního Arnošta Antonína Tomáška náleží vykonání tří vyznání víry. Vyznání víry vykonané vojákem je datováno do roku 1779 a je jediným zápisem tohoto charakteru, hlásícím se do doby Tomáškova působení.⁸⁹ Posloupnost jednotlivých částí formuláře zápisu o vykonaném vyznání víry vojáka má jinou skladbu, než zápisy v předešlých případech. Po dataci následuje narace se zprávou o vyučení jedince v katolickém katechismu, na níž navazuje jméno duchovního s jeho bližším určením. Informacím o vojákově je věnována v pořadí čtvrtá část zápisu. Zbylé části se blíží svou koncepcí druhé verzi zápisů Gilberta Lompaina. Po místním určení humpoleckého kostela následuje svědečná řada a dispozice s informacemi o podobě náboženského obřadu s odkazem na ustanovení tridentského koncilu. Celý zápis ukončuje formulace, kterou předešlé zápisy neobsahovaly, v níž voják slibuje, že chce žít a zemřít v katolické víře.

Zápisy o vykonání vyznání víry vojáky v Humpolci jsou doloženy k působení každého ze tří uvedených duchovních, v době jejichž působení text knihy vznikal. Na základě výše uvedených rozborů lze konstatovat, že všichni duchovní vycházeli z obdobného formuláře, který obsahoval předepsanou jednotnou podobu zápisu, danou normou, jíž byl jarní patent z roku 1733. Největší počet zápisů náleží do období správy P. Gilberta Lompaina, u jehož zápisů lze rozeznat dva typy formulářů.

b) Analýza výsledkových protokolů zaznamenaných v Liber pravitatis haereticorum

Otázky kladené nekatolíkům od třicátých let 18. století upravoval jarní patent z roku 1733. V něm byly vypsány jednotlivé otázky, které měly být položeny při výslechu. Jejich počet byl stanoven na patnáct. V roce 1780 se ovšem jejich počet při výslechu početně rozší-

⁸⁹ Zbývající dva zápisy patří k vykonaným vyznáním dvou humpoleckých měšťanů z roku 1782, která jsou zapísána na volně vloženém listě.

řil, neboť Janu Kopřivovi bylo položeno 30 otázek, Pavlu Josífkovi 27. O nestejném počtu otázek svědčí i odkazy ve výtazích, odvolávající se na různě vysoká čísla položených otázek.

Skladba otázek položených vyslychanému byla ovšem totožná. Nejprve byl jedinec identifikován dotazem na jméno, věk, místo narození, stav a místo pobytu dětí. Na nekatolický původ, či spíše příklon k herezi mohla upozornit odpověď na otázku týkající se rodičů, jejich víry a dobového pobytu. Blok otázek týkajících se identifikace vyslychaného uzavíraly otázky na dosavadní víru a případná podezření vyslychaného ze zatajování kacířských knih. Následoval blok otázek souvisejících s případem, pro který byl jedinec vyslychán. Spolu s dotazy na kolportéry byl vyslychaný tázán na další osoby, s nimiž se stýkal v souvislosti s herezí. Přes dotazy na další podezřelé osoby přešel duchovní v otázkách na kacířské knihy a jejich dosavadní držení, zadržování ke vztahu jedince k těmto knihám. Čtvrtý blok se týkal obecných otázek z pravověrnosti a povědomí heretika o kacířském učení. Hlavní zjištění směřovala na vztah a znalosti věroučných záležitostí vztahujících se k obrazům, panenství Panny Marie, svátostem a očištění. Některá z otázek v textu pak také směřovala na uvedení dalších osob, o nichž vyslychaný věděl, nebo mohl vědět v souvislosti s herezí. Závěr celého výslechu obsahoval otázku, zda podezřelý jedinec uznává svůj omyl a chce být přijat zpět do katolické církve.

c) Analýza výtahů z výslechových protokolů humpoleckých měšťanů podezřelých z hereze, obsažených v Liber pravitatis haereticorum

Každý ze zápisů o humpoleckých měšťanech vyslychaných roku 1780 začíná jménem a příjmením vyslychaného. U žen je uvedeno kromě jména ženy také jméno a příjmení manžela. Z identifikačních údajů je zaznamenáno měšťanovo postavení ve městě, na které navazuje údaj, pokolikáté je vyslychán a z jakého důvodu. Tato část dotazů odpovídala otázkám číslo jedna až čtyři podle jarního patentu z roku 1733.

Další část výtahů z výslechů se týkala jednotlivých případů osob podezřelých z hereze. Ve výtazích se v této části uváděly důvody, proč byli jedinci vyslycháni. Na výtahy z otázek o vědomosti o zákazu čtení kacířských knih, jejich držení a povinnosti předkládat knihy ke kontrole duchovnímu správci farnosti, pokračovala zpráva konstatováním, že vyslychaný jedinec popírá herezi a potvrzuje katolickou pravověrnost. Každý výtah zakončil duchovní zprávou o biřmování vyslychané osoby.

Z odkazů na odpovědi u jednotlivých výtahů vyplývá, že kladené otázky byly vesměs stejné. V některých případech se jejich pořadí liší vložením jiných, zpravidla doplňujících nebo

speciální, otázky. Z odkazů na odpovědi u jednotlivých výtahů se lze domnívat, že všem vyslychaným nebyl kladen stejný počet otázek. U Ludmily, manželky Martina Kysely, se písař odvolává na 15. otázku, zatímco u jejího manžela Martiny Kysely až na 27. otázku. Počet nejvýše zaznamenaných odkazů se liší také u Františka Kociána, kde písař odkazuje na 25. otázku a u Jakuba Machotky s odkazem na 26. otázku.

Analýza Liber pravitatis prokázala, že zápisy v celé knize lze rozdělit na dvě základní skupiny zápisů. První skupina obsahuje zápisy o vykonání vyznání víry vojáky a druhá obsahuje opisy dvou výsledkových protokolů a výtahy z dalších výsledkových protokolů zaslaných pražské konzistoři. Druhá skupina zápisů je početnější ve srovnání s první. To pravděpodobně vyplývá i z důvodů vzniku a vedení knihy jako takové, která měla sloužit vnitřní úřední potřebě duchovních správců humpolecké farnosti, totiž evidenci nejprve tajných a posléze zjevných nekatolíků. Vojáci, kteří zde vykonali vyznání víry, se v Humpolci neusadili a netvořili část obyvatelstva města. Jejich přítomnost ve městě byla způsobena tím, že východní Čechy, či spíše Čáslavský kraj, náležely do verbovacího okrsku, do kterého byli doplňováni rekruti z německých oblastí Říše. Hlavním sídlem, kde mělo vojsko ve východních Čechách velitelství, byla Čáslav. Kromě Čáslavi byla část vojska usídlena také v tehdejší Německém (dnešním Havlíčkově) Brodě.⁹⁰ Někteří majitelé humpoleckých gruntů měli povinnost poskytovat ubytování a vyživování vojsku. Dalším důvodem přítomnosti vojska v okolí byly posádky v královských městech, jako byla Jihlava či Pelhřimov.

4.3. Systematická část

Knihy agendy pravitatis haereticorum vznikaly z úřední činnosti far. Jejich dochování v některých církevních fondech z oblasti okresu Pelhřimov odráží náboženskou situaci v poslední čtvrtině 18. století s přesahem do dalších desetiletí 19. století. Knihy Liber pravitatis haereticorum náleží mezi písemnosti vzniklé pro vnitroinstitucionální potřebu. Důvody a příčiny vzniku těchto písemností souvisí s výskytem osob, které byly do roku 1781 vyslychány v souvislosti se zadržováním kacířských knih, případně pro podezření z hereze a po roce 1781 příslušnými duchovními evidovány. Evidence těchto jedinců si vyžádala vznik knih, jejichž zápisy umožňovaly lepší orientaci mezi osobami podezřelými z hereze a obsahovaly

⁹⁰ Batovcův Almanach. Ročník X : politický kalendář a adresář, schematismus a statistika zemí koruny české na rok 1902 / zdělán na základě úředních sdělení a rozeslaných dotazníků ; hvězdářskou část dodal astronomický ústav české university, Praha 1902, s. 208-210.

v komplexnosti zprávy o hereticích v příslušném kraji. V souvislosti s Liber pravitatis nelze hovořit o úřední knize ve vlastním slova smyslu. Příjemcem a vydavatelem těchto knih byli duchovní působící v příslušné farnosti. Nelze hovořit ani o veřejnosti těchto knih, neboť zápisy do nich učiněné měly informativní charakter pro potřebu samotného duchovního správce farnosti, případně pro jeho nástupce v úřadě. Na počátku 19. století jejich záznamy do značné míry nahradily knihy tzv. soupisů duší, které mimo jiné osobní údaje zaznamenávaly i náboženské vyznání obyvatel farnosti. Díky celoplošnému rozšíření užívání tohoto dokonalejšího typu evidenční úřední knihy pro vnitřní potřebu farního úřadu tak vedení těchto Librorum pravitatis haeticorum pozbylo smyslu a dále již nevznikaly.

O normativním vedení těchto písemností nelze hovořit. Normativně bylo upraveno vyhotovování extraktů, reversů o přijetí do církve a zřeknutí se hereze u vyslychaných. Podoba vedení Liber pravitatis byla věcí duchovního příslušného benefícia, který si ji pořídil. V případě dvou knih z území dnešního pelhřimovského okresu lze konstatovat, že jejich vznik souvisel s potřebou evidence osob podezřelých z hereze v době poněkud nepřehledné situace těsně před a po vyhlášení náboženské tolerance centrální vídeňskou vládou. Zápisy do jednotlivých knih i jejich četnost, podoba a přesnost ovšem závisely na příslušných duchovních. V obou případech lze pozorovat podobný mechanismus vzniku knihy. Pro charakteristiku období před působením písařů, kteří tyto knihy v humpolecké i v novocerekevické farnosti založili, využili oba duchovní svých farních spisoven a konceptů či opisů písemností v nich uložených, z nichž získali potřebné údaje o situaci v době, kterou sami ve farnosti nezažili. Pro období svého vlastního působení ve farnosti pak zaznamenávali do Liber pravitatis pouze výtahy z protokolů zaslaných konzistoři o vyslychaných jedincích. V rané toleranční době se v knihách objevily i zápisy překračující rok 1782, jejichž prostřednictvím byly do knih zaznamenávány jednak osoby, které přestoupily od nekatolictví zpět ke katolické víře, a dále jména dětí nekatolických rodičů.

Písařem humpolecké Liber pravitatis haeticorum byli s největší mírou pravděpodobnosti dva jedinci. Zatímco folia 1 až 16 vykazují znaky jednoho rukopisu, zápisy na foliu 17 jsou psány jiným písařem. Na základě rozboru knihy je možné říct, že její vznik náleží do období po roce 1779. Nejmladší ze zápisů se hlásí k roku 1782. Tento fakt vyvolává myšlenku, že kniha vznikla v rozmezí těchto tří let. V letech 1777 až 1784 byl humpoleckým duchovním správcem Antonín Tomášek. Lze se tak domnívat, že původcem by mohl být on sám, případně jeho kaplan. Otázkou zůstává autorství druhého rukopisu.

Zběžné písmo, minimální užití zdobných prvků, stejně jako časté užití zkratk svědčí o tom, že kniha nebyla knihou veřejnou, která by kromě veřejného určení svých zápisů měla také v jistém slova smyslu reprezentovat svého původce. Vertikální linkování umožňovalo zaznamenávat v prostoru marginálních poznámek jména jednotlivých vyslýchaných. V místech, kde duchovní nevyužil tohoto prostoru pro poznamenání jména vyslýchaného, zvýraznil jeho jméno předsazením prvního řádku před celý blok formuláře. První řádek přitom obsahoval jméno vyslýchaného, které tak vystoupilo ze zarovnaného bloku. Díky těmto pomůckám bylo možné rychleji se v knize orientovat a vyhledávat příslušné osoby.

Liber pravitatis haereticorum byla podle všech těchto znaků určena k vnitřní potřebě farního úřadu. Zatímco farář Antonín Tomášek znal situaci ve farnosti, bylo nutné zprostředkovat případné seznámení se s prostorem farnosti také dalším jeho následovníkům. Proto vznikla kniha evidující záležitosti hereze a to již od konce padesátých let 18. století.

5. Závěr

Písemnosti církevních fondů tvoří velmi rozmanitou škálu typů dokumentů. Široké veřejnosti jsou jistě známé matriky, vedené původně duchovními správci jednotlivých farností. Ostatní materiál, kromě soupisů duší a podobných evidenčních pramenů z fondů far, je ovšem využíván méně. Diplomatikové, správovědci a další vědečtí pracovníci ovšem nepracují jen s těmito typy pramenů. Samozřejmě i matrikám byla věnována v minulosti pozornost, ale z výzkumů nebyly opomenuty také pozůstalosti duchovních, vizitační písemnosti a také písemnosti vzniklé v souvislosti s plněním agendy *pravitatis haereticorum*.

Humpolecké *Liber pravitatis haereticorum* se pozornosti dostalo již podruhé. K prvním pokusům o její zpracování patří snahy o ediční zpracování tohoto pramene ve třicátých letech 20. století. Tehdejší práce se ovšem omezily na nedůslednou transkripci bez hlubšího ozřejmění geneze a vztahů knihy k dalším písemnostem. Dá se říci, že kniha mohla o sobě říci mnohem více, než jí bylo umožněno. Při zpracování nezaujala tehdejší zpracovatele ani skutečnost, že kniha není psána zcela chronologicky. Tato okolnost, stejně jako jednotná úprava stylu zápisů, písářské ruky (až na jedno folio) a komparace s obdobnou knihou z Nové Cerekve daly vzniknout myšlence, že *Liber pravitatis haereticorum* nebyla výsledkem průběžného zapisování událostí, ale že vznikla v jednom okamžiku. Jednorázový vznik knihy potvrdil nález prvotních zápisů o konverzích vojáků zaznamenaných v matričních knihách humpolecké farnosti, které se staly písáři předlohou. Kniha ovšem obsahuje také dva protokoly výslechu Pavla Jozífka a Jana Kopřivy. Tomu, že tyto dva zápisy nejsou originály výslechových protokolů, nasvědčovala podoba podpisů, které byly zapsány touž rukou, jako celá kniha (kromě posledního folia). Místa pečeti byla také označena zkratkou L.S. Třetím typem zápisů obsažených v knize jsou výtahy z výslechů humpoleckých nekatolíků. V posledně uvedených dvou typech formulářů se odráží nařízení jarního patentu z roku 1733, jímž se určovalo, jak má duchovní správce postupovat v písemném řízení s konzistory v případě, že zjistí ve farnosti nekatolíky.

Na základě diplomatického rozboru je možné říci, že *Liber pravitatis haereticorum* je druhotně vzniklou knihou pro vnitřní úřední potřebu. S největší mírou pravděpodobnosti spočíval její hlavní úkol v informování nově ustanovených duchovních o náboženské situaci ve farnosti v průběhu druhé poloviny 18. století.

Díky studiu vazby knihy a filigránů bylo možné objasnit další pozoruhodnost Liber pravitatis haeticorum. Filigrány nasvědčují tomu, že papír na knihu byl vyroben v pelhřimovské papírně v Rohozné. Díky rozboru filigránů a porušenosti vazby je možné prohlásit, že z knihy byla vyříznuta tři folia, jejichž obsah je dnes neznámý.

Pro všechny uvedené charakteristiky patří Liber pravitatis haeticorum z humpolecké farnosti k archiváliím, jímž zajisté náleží pozornost nejen po stránce výzkumu samotného nekatolictví, ale i po stránce studia filologického, paleograficko-kodikologického, diplomatického, správně-historického, a díky filigránům i po stránce umělecko-historické. Jen díky těmto intedisciplinárním postupům se mohlo zdařit odhalení jejího komplikovaného zrodu, jejího původního určení i její výpovědní hodnoty.

PŘÍLOHA

Příloha č. 1: Edice

Ediční poznámka

Záměrem edice, která je úkolem bakalářské práce, bylo zpřístupnit celý text *Liber pravitatis haereticorum* z humpolecké farnosti doplněný o textové a věcné poznámky. Tato edice a její doprovodná studie má sloužit pro případné zájemce, zabývající se církevní diplomatičkou, správou a případně i výzkumem nekatolictví v Humpolci a v jeho blízkém okolí. *Liber pravitatis haereticorum* je dnes uložena v Moravském zemském archivu v Brně – Státním okresním archivu Pelhřimov ve fondu Děkaný úřad Humpolec pod číslem knihy 85. Jedná se o originální rukopis z druhé poloviny 18. století. Vzhledem k tomu, že zadáním bakalářské práce bylo ediční zpracování knihy za užití metody transliterace, nebyly odstraňovány či měněny některé autorské chyby. Součástí edice je úvodní studie, v níž byl pramen charakterizován a zařazen do skupiny úředních knih, současně bylo provedeno jeho správně-diplomatické zhodnocení a rozbor. V závěru edice je připojen doprovodný aparát, tj. rejstříky a chronologická tabulka. Jména a místa v rejstřících byla upravena do tvaru podle oficiálních úředních dokladů (matrik, gruntovních knih).

Jako metoda zpracování edice *Liber pravitatis haereticorum* byla zvolena transliterace celé knihy, a to jak latinských, tak i českých textů. Z toho vyplývá i zachování interpunkčních, gramatických i pravopisných zvláštností textu. Jedinou výjimkou je zápis písmen na začátku vět, kdy v originále je užito minuskuly, zatímco do edičního zpracování byl zvolen přepis formou majuskuly pro lepší přehlednost textu. Pro části textu, kde musel být učiněn editorský zásah do autentické podoby textu, se tato skutečnost v textu vyznačuje hranatými závorkami. Text knihy byl transliterací přepracován a upraveny byly formální záležitosti, jakým je řádkování a odstavce. Konec řádku je v celé edici naznačen svislou čarou, zatímco konec stránky je naznačen dvěma svislými čarami vedle sebe. Řádky edice nejsou číslovány. Číslování by značně zatížilo prostorové požadavky pro edici, a proto bylo zvoleno dělení na folia, což je znázorněno výše uvedeným symbolem. Pro označení v originálu nečitelného textu byla užita zkratka [...], v níž počet teček zastupuje počet nečitelných liter textu. Jestliže v originálu bylo užito indexů, například u řadových číslic dnů 7ma Octobris, je v edici zaznamenána tato skutečnost také indexem. V originálních zápisech je užito často písmeno z, nad nímž je tečka ve smyslu ž, případně pro změkčení předcházející hlásky. V edici byl tento znak

zapsán v podobě písmene ž. Dále se v knize vyskytují případy měkčení písmene e, které je v knize obdobně naznačeno tečkou nad e. V edici je zapsáno jako ě.

Edice humpolecké *Liber pravitatis haereticorum* je doplněna o textové a věcné poznámky. Věcné poznámky se snaží osvětlit, rozvést a zhodnotit informace především o jednotlivých vyslýchaných jedincích, případně o duchovních působících v Humpolci. Tyto poznámky jsou označeny arabskými číslicemi. Textové poznámky upozorňující na některé zvláštnosti vydaného textu byly označeny malými písmeny abecedy a umístěny za příslušný zápis. Součástí edice jsou také rejstříky. Čísla v rejstřících odkazují na čísla zápisů v edici.

O ediční zpracování *Liber pravitatis haereticorum* se poprvé pokusil M. Rudolf Mahovský ve sborníku vydaném při oslavách 150. výročí výstavby toleranční modlitebny. Jím zpracovaná edice je ovšem zaměřena tendenčně a nahlíží na tento pramen očima člověka třicátých let 20. století. Některé části textu byly v edici vynechány. Toto ediční zpracování neodpovídá současným požadavkům na zpřístupňování historických pramenů. Neobsahuje poznámkový aparát. Proto bylo rozhodnuto využít *Liber pravitatis haereticorum* jako písemný materiál pro bakalářskou práci, připravit její moderní kritické ediční zpracování a zároveň cestou diplomatické a správně-historické analýzy objasnit její vznik a vývoj formulářů v ní obsažených textů, stejně jako její původní správné využití.

Příloha č. 2: Konkordační tabulka

Číslo zápisu ¹	Datace	Obsah	Charakteristika
1	25.6.1758	Georgius Markus vykonal vyznání víry a byl zproštěn trestu exkomunikace	Voják
2	11.1.1761	Joannes Veinperger vykonal vyznání víry a byl zproštěn trestu exkomunikace	Voják
3	7.11.1763	Humpolečtí měšťané vykonali vyznání víry a byli zproštěni trestu exkomunikace	Humpolečtí měšťané
4	1764	Josef Příborský vykonal vyznání víry a byl zproštěn trestu exkomunikace	Humpolecký měšťan
5	1.1.1767	Joannes Engelhaupt vykonal vyznání víry a byl zproštěn trestu exkomunikace	Voják
6	11.3.1771	Carolus Kaiser a Joannes Godefridus Libneider vykonali vyznání víry a byli zproštěni trestu exkomunikace	Vojáci
7	19.4.1772	Joannes Emmanuel Däbering a Joannes Fridericus Titz vykonali vyznání víry a byli zproštěni trestu exkomunikace	Vojáci
8	8.7.1772	Václav Malát vykonal vyznání víry a byl zproštěn trestu exkomunikace	Humpolecký měšťan
9	8.12.1772	Wilhelmus Klein a Henricus Schäffer vykonali vyznání víry a byli zproštěni trestu exkomunikace	Vojáci
10	30.5.1773	Georgius Stöber a Petrus Knie-rischew vykonali vyznání víry a byli zproštěni trestu exkomunikace	Vojáci
11	17.6.1772	Václav Malát po vykonání trestu a přečtení reversu v kostele vykonal vyznání víry a byl zproštěn trestu exkomunikace	Humpolecký měšťan
12 ²	1.8.1779	Andreas Müller vykonal vyznání víry a byl zproštěn trestu exkomunikace	Voják
13	1773	Výtah z výsledku Františka Skočdopole	Humpolecký měšťan
14	1773	Výtah z výsledku Helena, manželka Františka Skočdopole	Humpolecký měšťan
15	1773	Výtah z výsledku Alžběty, manželky	Humpolecká měš-

¹ Číslo zápisu bylo přiřazeno příslušnému textu při edičním zpracování.

² Zde došlo k chronologickému porušení zápisů, totiž za rokem 1779 následuje zápis hlásící se k roku 1773.

		po zemřelém Ondřeji Kratochvílovi	ťanka
16	1777	Výtah z výslechu Josefa Maláta	Humpolecký měšťan
17	1777	Výtah z výslechu Kašpara Hrejsy	Humpolecký měšťan
18	1777	Výtah z výslechu Pavla Josífk	Humpolecký měšťan
19	1777	Výtah z výslechu Barbory, manželky Pavla Josífk	Humpolecký měšťan
20	1780	I.část zápisu o výslechu Pavla Jozífka v roce 1780	Humpolecký měšťan
21		Výtah z výslechu Pavla Josífk před pelhřimovským magistrátem	Humpolecký měšťan
22	1780	Výslechový protokol Pavla Josífk	Humpolecký měšťan
23	1780	Výtah z výslechu Pavla Josífk	Humpolecký měšťan
24	1780	Výslechový protokol Jana Kopřivy	Humpolecký měšťan
25	1780	Výtah z výslechu Jana Kopřivy	Humpolecký měšťan
26	/1780/	Zpráva o důvodu zápisů dalších výtahů z výslechů humpoleckých měšťanů v Liber pravitatis haereticae	
27	1780	Výtah z výslechu Barbory, manželky Pavla Josífk	Humpolecká měšťanka
28	1780	Výtah z výslechu Martina Kysely	Humpolecký měšťan
29	1780	Výtah z výslechu Ludmily, manželky Martina Kysely	Humpolecká měšťanka
30	1780	Výtah z výslechu Alžběty, manželka Jana Kopřivy	Humpolecká měšťanka
31	1780	Výtah z výslechu Václava Lešovského	Humpolecký měšťan
32	1780	Výtah z výslechu Rozálie, manželka Václava Lešovského	Humpolecká měšťanka
33	1780	Výtah z výslechu Zikmunda Dítěte	Humpolecký měšťan
34	1780	Výtah z výslechu Jana Maláta	Humpolecký měšťan
35	1780	Výtah z výslechu Anny, manželky Vojtěcha Skorkovského	Humpolecká měšťanka
36	1780	Výtah z výslechu Josefa Maláta	Humpolecký měšťan
37	1780	Výtah z výslechu Josefa Skorkovského	Humpolecký měšťan
38	1780	Výtah z výslechu Jana Skorkovského	Humpolecký měšťan
39	1780	Výtah z výslechu Štěpána Kociána	Humpolecký měšťan
40	1780	Výtah z výslechu Františka Kociána	Humpolecký měšťan
41	1780	Výtah z výslechu Jakuba Machotky	Humpolecký měšťan
42	1780	Výtah z výslechu Tomáše Lešovského	Humpolecký měšťan
43	1780	Výtah z výslechu Tomáše Komrse	Humpolecký měšťan
44	17.3.1782	Tomáš Komrs vykonal vyznání víry	Humpolecký měšťan
45	2.2.1782	Antonín Sládek vykonal vyznání víry	Humpolecký měšťan

Příloha č. 3: **Popisná tabulka listů a folií**

Číslo folia	Číslo stránky	Číslo zápisu	Boční linkování ³	Filigrán	List tvoří arch s listem číslo	
1	1	1-3	1,8 / 1,5	Písmena	8	
	2	4-7	2 / 2			
2	3	8-9	2 / 2	Písmena	7	
	4	10-12	2,3 / 2,2			
3	5	13-16	2,4 / 2,6	Písmena	6	
	6	17-19	1,9 / 2,2			
4	7	20	2,1 / 2,2	Písmena	5	
	8	21	2 / 2,1			
5	9	22	2,3 / 2,2	Filigrán poutníka otočen o 180°	4	
	10		Filigrán poutníka otočen o 180°	3		
6	11		Filigrán poutníka ⁴	2		
	12					
7	13		Filigrán poutníka otočen o 180°	1		
	14					
8	15		23	Filigrán poutníka	List přilepen na předešlý	
	16					
9	17		24	Folia neobsahují vertikální linkování	Část neidentifikovaného filigránu	Neznámý list
	18					
10	19	Písmena			Neznámý list	
	20					
11	21	Filigrán poutníka			Neznámý list	
	22					
12	23	24,25			Filigrán poutníka	Neznámý list
	24					
13	25	27-28			Filigrán poutníka	Neznámý list
	26	29-31				
14	27	32-33	Písmena	17		
	28	34-35				
15	29	36-37	Písmena	16		
	30	38-39				
16	31	40-41	Filigrán poutníka otočen o 180°	15		
	32	42-43				
17	33	44-45	Filigrán poutníka	14		
	34	Bez zápisu				

³ Číselné vyjádření udává vzdálenost vertikální linky od okraje (měřeno v 1cm od paty a hlavy stránky)

⁴ Popis je učiněn při pohledu na aperturu a popisována pravá polovina. Nejlépe viditelný filigrán je na listu číslo 9 a 17. Číselná hodnota udává vzdálenost linky od okraje v 1 cm od paty či hlavy stránky.

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Edice (součástí edice též jmenný, věcný a místní rejstřík)

Příloha č. 2: Konkordační tabulka

Příloha č. 3: Popisná tabulka listů a folií

Příloha č. 4: Porovnání otázek z let 1763 a 1780

Příloha č. 5: Fotografie humpolecké Liber pravitatis haereticorum

Obr. 1 – Pohled na aperturu knihy

Obr. 2 – Porušení vazby knihy

Obr. 3 – Ukázka první složky archů listů

Obr. 4 – Ukázka vyříznutých listů z vazby knihy

Obr. 5 – Poškození knihy od červotoče

Obr. 6 – Otisk nůžek na jednom z folií

Obr. 7 – Filigrán poutníka

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Prameny nevydané:

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov

Děkanský úřad Humpolec

inv. č. 1-4, kniha č. 1-4, Pamětní knihy.

inv. č. 29, kniha č. 29, Soupis duší.

inv. č. 85, kniha č. 85, Kniha výsledků heretiků

Archiv města Humpolec

inv. č. 278-279, karton č. 1.

inv. č. 30, kniha č. 15, Pozemková kniha (1744-1796) – I. čtvrt'

inv. č. 31, kniha č. 16, Pozemková kniha (1744-1796) – II. čtvrt'

inv. č. 32, kniha č. 17, Pozemková kniha (1744-1796) – III. čtvrt'

inv. č. 33, kniha č. 18, Pozemková kniha (1744-1796) – IV. čtvrt'

inv. č. 288, karton č. 1, Záležitosti nekatolíků

Farní úřad Nová Cerekev

inv. č. 3, kniha č. 2, Kniha výsledků heretiků

Státní oblastní archiv Třeboň

Sbírka matrik:

Kniha č. 2 – Farní úřad Humpolec – katolická církev, Matrika narozených, oddaných a zemřelých (1710-1777)

Kniha č. 3 - Farní úřad Humpolec – katolická církev, Matrika narozených, oddaných a zemřelých (1777 až 1805)

Premonstráti Želiv:

inv. č. 168, kniha č. 38 – Soupis členů kláštera

inv. č. 279, kniha č. 48-49

Národní archiv Praha

Archiv pražského arcibiskupství

inv. č. 1632, karton č. 1412

Muzeum dr. Aleše Hrdličky

inv. č. 8.915 – Einige Merkwürdigkeit und Vorfälle, dann Veränderungen auf der Herrschaft Heraletz und Humpoletz

Prameny vydané:

ŠIMÁK, Josef Vítězslav (ed.), Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské z roku 1671-1725, svazek 2, Praha 1918.

Literatura

BALETKA, Tomáš, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497-1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*, SAP 54, 2004, č. 1, s. 3-237.

BERÁNEK, Karel, *Církevní správa a její písemnosti po r. 1526*, Česká diplomatika do r. 1848, Praha 1971, s. 268-278.

EDL, Jan, *Konference o církevní správě a jejích písemnostech*, Archivní časopis 51, 2001, s. 115-116.

JÍLKOVÁ, Stanislava, *Pražská arcibiskupská konzistoř a její běžná agenda v roce 1784. Příspěvek k církevní správě novověku*, Sborník archivních prací 51, 2001, s. 359-394.

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka –RYANTOVÁ, Marie, *Sociální a kulturní úroveň nižšího kléru ve druhé polovině 17. a v prvních desetiletích 18. století*, in: Pražské arcibiskupství 1344-1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi. Praha 1994, s. 150-163.

KRŠKA, Ivan, *Pořádání písemností římskokatolických farních úřadů*, Severomoravské archivy, 1960, č. 4, s. 1-7.

MARTÍNKOVÁ, Lenka, *Agenda pravitatis haereticorum z jihovýchodních Čech jako pramen pro studium tajného nekatolictví v 18. století*, in: Zdeněk R. Nešpor (ed.), *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007, s. 32-50.

MARTÍNKOVÁ, Lenka, *Archivy far a vikariátů na Pelhřimovsku (Několik poznámek k jejich písemnostem na Pelhřimovsku od pobělohorské doby do počátku 20. století)*, Archivní časopis 55, 2005, s. 89-116.

MEISNER, Heinrich Otto, *Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit*, 2. Auflage, Leipzig 1950.

MEISNER, Heinrich Otto, *Archivalienkunde vom 16. Jahrhundert bis 1918*, Leipzig-Göttingen 1969.

MAUR, Eduard, *Základy historické demografie*, Praha 1978.

NEUMANN, Augustin Alois, *Příspěvky k mladšímu církevnímu archivnictví a knihovnictví v Čechách a na Moravě (1500-1836)*, Olomouc 1939.

PODLAHA, Antonín, *Úřední jednání konsistoře pražské v příčině jinověrců v Čechách v letech 1730-1747*, SHK (= Sborník historického kroužku), sešit 6, 1897, s. 83-114.

RYANTOVÁ, Marie, *Normativní vymezení procesu vyřizování pozůstalostí světských duchovních a písemností s ním spojených v 17. a v první třetině 18. století*, in: Ivan Hlaváček (ed.), *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 421-430.

ŘEZNÍČEK, Michal, *Možnosti využití fondů vikariátních úřadů v bádání o nekatolících doby předtoleranční a toleranční (na příkladu fondu Vikariátní úřad Nymburk)*, in: Z. R. Nešpor (ed.), *Čeští nekatolíci*, s. 19-25.

SEMERÁDOVÁ, Veronika.: *Vizitační písemnosti Čech 17. A 18. Století. Farní kostely a klé-
rus pražské arcidiecéze v letech 1623-1694*. Sborník archivních prací 47, 1997, s. 125-202.

Sochr, Jiří, *Pořádání a inventarizace římskokatolických farních archivů*, Archivní časopis 12, 1962, s. 19-25.

SPÁČIL, Vladimír., *K otázce pořádání a inventarizace římskokatolických farních archivů z
oblasti olomoucké diecéze*, Archivní časopis 13, 1963, s. 76-81.

ZUBER, Rudolf , *Osudy moravské církve v 18. století II*, Olomouc 2003.

ZUBER, Rudolf, *Osudy moravské církve v 18. století (1695-1777)*, Olomouc 1987.

Internetové stránky:

<http://oldmaps.geolab.cz/>

<http://www.piccard-online.de/start.php>